

Špačková, Stanislava

Bionyma

In: Špačková, Stanislava. *Rusko-česká ekvivalence propriálních lexik : vlastní jména v překladu*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 107-148

ISBN 978-80-210-8687-6; ISBN 978-80-210-8688-3 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137140>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

7 BIONYMA

Bionyma jsou VJ pro živé (nebo jakoby živé) objekty, které jsou fixovány v sociálních a společenských vztazích. Nejpočetnější a také nejužívanější typy bionym jsou antroponyma – jména živých i neživých bytostí –, kterým je v této kapitole věnováno nejvíce místa. V krátkosti je zmíněna také problematika převodu jmen bohů, zvířat a rostlin.

V následující ukázce je velmi dobře vidět, že převažující metodou převodu antroponym je **transkripce**. Vysledovat je možné také to, že při převodu antroponym majících formu přivlastňovacích přídavných jmen je potřeba zaměňovat shodné přívlastky za neshodné a naopak (**větněčlenské záměny**).

*Podari se zachrániti Holbenovy sbírky? Jak se dovídáme, určil profesor Mackenzie v Kew chorobu, jež vypukla ve světoznámých Holbenových sbírkách, jako zvláštní tropickou plíseň (*Malacorrhiza paraguayensis* Wild) a doporučil postříkovati zachvácené exempláře tinkturou Harvard-Lotsenovou. Dosavadní pokusy s tímto lékem, které se nyní ve velkém měřítku provádějí v Holbenových sbírkách, jsou velmi úspěšné. Harvard-Lotsenův roztok lze dostat i u nás v tom a tom závodě [69].*

*Удастся ли спасти коллекции Голбена? Как стало известно, профессор Маккензи из Кью определил заболевание, возникшее во всемирно известных оранжевых Голбена, как особый род тропической плесени (*Malacorrhiza paraguayensis* Wild) и рекомендовал обрызгивать пораженные экземпляры настойкой Гарварда-Лотсена. До сих пор лечение настойкой, которое широко проводится в оранжевых Голбена, проходило вполне успешно. Раствор можно приобрести и у нас в таком-то и таком-то магазине [70].*

Antroponyma je možné považovat za typické zástupce proprií, neboť je jim (až na výjimky v podobě mluvících jmen v beletrii) vlastní téměř úplná asémantičnost.

Pro srovnání – většina chrématonym (*Česká národní banka, Театр драммы...*) se převádí metodami zaměřenými na obsah (kalk, substituce, doplnění...). Oproti tomu antroponyma se mnohem častěji přenášejí metodami zaměřenými na formu (transkripce, transliterace, transplantace), a to i tehdy, když je jejich význam či etymologický původ zcela zjevný (až na zmíněnou výjimku beletristických textů). Ačkoli je tedy hlavní metoda převodu stanovena poměrně jednoznačně, není možné se obejít bez podrobného popisu některých speciálních případů, neboť formální metody převodu s sebou nesou problémy spojené se zapojením jmen do morfosyntaktického systému cílového jazyka a následnou potřebu **adaptace** daného antroponyma. Další problém jsou nejednotnosti v systémech transkripce/transliterace, problémy s přenášením stylistického zabarvení u derivátů křestních jmen a podobně.

Jak píše ruská lingvistka L. P. Kalakuckaja, během mezinárodních vztahů trvajících staletí se přístupy k převodu jmen výrazně měnily: «Меняются времена, меняются способы заимствования собственных имен: XVIII в. – период русификации заимствований: Машенька Лѣскова из Манон Леско; начало и середина XIX в. – период транслитерации: Дидерот, Фальконет, Боннет, Гюи де Мопассан и под.; конец XIX в., начало XX в. и настоящее время – переход к транскрипции, а затем к практической транскрипции собственных имен: Бонне, Фальконе, Дидро (но Марат)» [Kalakuckaja 1984: 6]. Stejně tak v češtině – *Неточка Незванова* Dostojevského se na konci 19. století převáděla jako *Aninka Nezvanová* (překl. Hynek Mejsnar, Tábor 1882, vyd. Arnošt Pešl), dnes obvykle jako *Nětočka Nězvanová/Nězvanovová*.

Propriím jako celku je vlastní klasifikační funkce, která stanovuje vztah mezi jednotlivými referenty⁵⁰ a všeobecným denotátem⁵¹. Tato funkce poukazuje na to, že předmět (referent) náleží k určité třídě, neboli denotátu, tedy například k lidem, zvířatům, zeměpisným objektům, nebeským tělesům, společnostem, uměleckým dílům a podobně. Klasifikační příznak antroponym obvykle obsahuje informaci o příslušnosti předmětu k lidskému rodu (jméno člověka většinou snadno rozeznáme od jména psa, krávy, firmy apod.); často také poukazuje na jeho rodový příznak (muž nebo žena); dává informaci o etnickém nebo rodovém původu jeho nositele (můžeme odhadovat, že *Nataša* by pravděpodobně mohla být žena východoslovanského původu, zatímco *Jack* bude asi muž z anglofonního prostředí). Kromě klasifikačního příznaku mají antroponyma také příznak individualizační, který poukazuje na příslušnost jména k některému konkrétnímu referentu v rámci celé skupiny denotátů (více o individualizační a klasifikační funkci viz Jermolovič 2005: 185). Současné zachování platnosti těchto dvou funkcí (tedy funkce klasifikační i individualizační), které onymum na jedné straně zobecňují (zahrnují do větší množiny podobných prvků) a na straně druhé konkretizují (z této velké množiny

50 Referentem je myšlen konkrétní předmět mimojazykové skutečnosti.

51 Denotátem je myšlen předmět mimojazykové skutečnosti označený jazykovým výrazem (znakem).

jej vydělují), je hlavním cílem funkčního překladu. Pro zachování individualizačního příznaku se překladatel musí snažit zachovat v co nejvyšší možné míře podobu propria tak, jak se vyskytovalo v jazyce originálu. Pro zachování klasifikačního příznaku musí naopak překladatel čtenáři co možná nejvíce zpřístupnit pochopení různých morfémů (sufixy typické pro mužský či ženský rod, přechylovací sufixy, deminutivní či augmentativní sufixy apod.), což překladatele může v některých případech opravňovat k upuštění od úplného zachování výchozí formy a proprium náležitě pozměnit. Takovým ústupkem může být například adaptace – přidání rodového sufixu z cílového jazyka, záměna derivačního sufixu a podobně.

Protože způsob převodu nezávisí jen na *typu převáděného antroponyma* (jméno, příjmení, patronymum, přezdívka apod.), ale také na *typu textu*, který překládáme či vytváříme, vymezíme nejdříve hlavní zásady převodu v závislosti na typu textu.

- **Převod antroponym v publicistice**

Tato oblast převodu antroponym je poměrně jednotná, nejčastěji se zde cizí antroponyma realizují pomocí praktické transkripce, a to jak z ruštiny do češtiny, tak z češtiny (nebo jiných jazyků) do ruštiny:

*Уведл to ruský premiér **Дмитрий Медведев**.*

*Президент **Владимир Путин** на čtvrteční tiskové konferenci prohlásil...*

*Вývalý ruský ministr financí **Alexej Kudrin** oššem tento týden v pondělí podotkl... [71].*

***Зденек Юрчак** выражает надежду, что большинство продавцов все же снизят цены [72].*

*Хакеры раскрыли связь Кремля с **Ле Пен** [73].*

Při převodu z češtiny (nebo jiných jazyků píšících latinkou) do ruštiny není výjimkou ani přímý grafický přenos, ten je však u antroponym v poměru k transkripci mnohem méně častý a obvykle slouží jen jako doplňková metoda uvedená v závorce k jinak transkribovanému antroponymu:

*Он имеет в виду **The Grapes** – старомодную английскую пивную в Лаймхаусе, что в восточной части Лондона, которую он держит вместе с актером **Иэном Маккелленом (Ian McKellen)** и режиссером **Шоном Матюасом (Sean Mathias)** [74].*

- **Převod antroponym v pasech a katalogizačních rejstřících**

V dokumentech a jiných zdrojích, kde je potřeba zachovat možnost úplné zpětné rekonstrukce, se pro převod z ruštiny do latinky používá jedna z mnoha metod transliterace, které byly popsány výše. O transliteraci z latinky do ruštiny se prameny zmiňují jen velmi zřídka, protože se využívá v úzce specializovaných oblastech (například při vydávání víz cizinců do Ruské federace).

- **Převod antroponym v umělecké literatuře**

Převod antroponym v umělecké literatuře je jednou z mála oblastí, kde si tato propria mohou zachovávat svoji sémantickou hodnotu. Vedle transkripce, která

je i zde nejrozšířenějším způsobem převodu, se v beletrii často setkáme i s onymickou záměnou, etymologickou záměnou, kalkováním a deonymizací.

Příklad transkripce (s případnou adaptací) v umělecké literatuře:

Пауа взял хомьяка моего в долю... – *Raša* vzal mého křečka za společníka...[75].

Цесарки были взяты на перевоспитание, говорил Лев Львович. Их привезла мамина подруга Мауша (Мария Аверьяновна) – Перлиčky jsme si vzali na převýchovu, říkal Lev Lvovič. Přivezla je mámina kamarádka Máša (Marie Averjanovna) (adaptace, pozn. autorky), která od svých okřídlených chovanců na dva týdny utekla a schovala se v lázních Ust'-Kačka [76].

Příklad etymologické záměny:

Евгений Онегин – *Evžen Oněgin*

Их же Екатерина развесила по ветвям еще густых тогда уральских лесов, – заметил Лев. – Katerina Veliká je pověsila na větve tehdy ještě hustých uralských lesů, poznamenal Lev [77].

Příklad deonymizace:

Я мечтала стать Дебби Гибсон.⁵² – Mým snem bylo stát se hvězdou.

7.1 Převod křestních jmen

Křestní jména se v dnešní době nejčastěji **transkribují**, protože jejich sémantická hodnota nebývá v textu relevantní. Jak je uvedeno dále, transkribovaná onyma je však někdy vhodné přizpůsobit cílovému jazyku (**adaptovat**), aby bylo možné je zapojit do morfosyntaktických vztahů přijímajícího jazyka.

Kromě transkripce je možné křestní jména výjimečně převádět také pomocí **etymologické záměny**, protože většina jmen má své etymologicky příbuzné paralely a modifikace i v jiných jazycích. Například jméno *Jan* vychází z hebrejského *Jochanan* a je příbuzné se jménem *Johan* i *Jannick*, v ruské podobě pak se jménem *Иоанн* i *Иван*. Všechny tyto i další podoby jednoho jména by mohly sloužit jako překladové ekvivalenty, kdybychom jméno *Jan* chtěli přeložit, což však není v dnešní překladatelské praxi žádoucí. Stejně tak jména *Petr*, *Josef*, *Evžen*, *Barbora*, *Anežka* mají v ruštině substituenty – *Пётр*, *Иосиф*, *Евгений*, *Варвара*, *Агнеца*. Tyto protějšky v běžném překladu však není možné užívat, protože bychom narušili identifikační i klasifikační funkci propria. Užívání etymologické záměny v překladech i v nově vznikajících textech bylo typické pro devatenácté a začátek dvacátého století.

⁵² Populární americká zpěvačka a herečka, příklad viz Jermolovič 2005: 161, překlad autorky.

V jazykovém kolektivu bývalého SSSR bylo a stále je zvykem etymologickou záměnu aktivně využívat dodnes, takže například ukrajinská jména bývají v ruských textech tradičně porušována, stejně tak ruská jména jsou v ukrajinských textech psána v ukrajinské podobě. Při překladu ruských textů pojednávajících o reáliích Ukrajiny je proto potřeba počítat s tím, že by mohlo být zapotřebí vrátit antroponyma i toponyma z poruštěné podoby zpět do podoby původní (například ukrajinské) a teprve potom je z daného jazyka převést do češtiny na základě transkripčních pravidel pro daný jazyk.⁵³ Jméno *Александр Комаровский* (ukrajinský architekt), které se vyskytlo v ruském textu, je proto do češtiny potřeba převést jako *Oleksandr Komarovskyj*, nikoli **Alexandr Komarovskij*, protože původní ukrajinská podoba jeho jména zní *Олександр Комаровський*.

V dnešní české překladatelské tradici se používání etymologické záměny za vhodnou metodu převodu nepovažuje. Je to mimo jiné proto, že (a) tato metoda narušuje identifikační funkci propria – nositele již není možné jednoznačně vydělit z množiny ostatních, stává se z něj někdo jiný; (b) narušuje se klasifikační funkce propria – adresát překladového textu ztrácí přehled o tom, z jaké země nositel jména pochází.

Příkladem takového narušení mohou být některé pasáže v překladu poemy *Moskva-Petuški* od *Venědikta Jerofejeva*, jehož jméno převedl překladatel Libor Konvička jako *Benedikt Jerofejev*. Stejně nevhodně překladatel pozměnil i jméno hlavního hrdiny, ze kterého se v Konvičkově překladu stal *Béda* (místo ruského *Веничка*).

Jména bychom neměli etymologickou nebo onymickou záměnou převádět ani v ústních projevech. Při tlumočení na oficiálních akcích je možnost přesné identifikace osoby velmi důležitá a i v neoficiálním prostředí je obvykle lepší cizího státního příslušníka nazývat původní podobou jeho jména, aby následně nevznikaly nepřesnosti při přechodu do oficiálního prostředí.

Existují však i případy, kdy je onymická záměna křestních jmen žádoucí:

a) Součástí pravidel praktické transkripce z ruštiny do češtiny (viz Pravidla českého pravopisu) je poznámka, že ruské *кс* se může do češtiny přepisovat jako *x*, pokud je obsaženo ve slově zřetelně západoevropského nebo řeckého původu. Jména *Александр*, *Максим*, *Оксана* je tedy možné do češtiny přepisovat jako *Alexandr*, *Maxim*, *Oxana*, nikoli *Aleksandr*, *Maksim*, *Oksana*, čímž se metoda transkripce mění na etymologickou záměnu (podobná jména se v českém onymickém fondu již běžně vyskytují). Stejně tak jména, která jsou v českém prostředí již známa s dlouhou samohláskou, mohou tuto délku zachovávat (*Máša*, *Váňa*, *Vladimír*), ačkoli ruština kvantitu samohlásek nezná. Data z *Českého národního korpusu* (dále ČNK) však ukazují, že varianta s krátkou samohláskou je u plných jmen častější (u hypokoristik

53 V případě ukrajinských reálií je však potřeba dohledat, zda se daná osoba (ať už fyzická či právnická) neztotožňuje s ruskojazyčným prostředím (ať už z důvodů politických či historických) a nepřeje-li si ponechat své jméno v ruské podobě.

jako *Váňa* to neplatí): v ČNK nalezneme pouze 43 výskytů spojení *Vladimír Putin* oproti 210 výskytům spojení *Vladimír Putin* (viz Korpus SYN2010).

b) U jmen slavných osobností se mohla v minulosti vžit forma převodu pomocí etymologické záměny. Je-li to tak, má tento uzuální převod přednost před pravidlem transkripčním. Například ruský skladatel *Пётр Ильич Чайковский* je do češtiny obvykle přepisován jako **Petr Iljič Čajkovskij**, ačkoli správný transkripční přepis by měl být *Pjotr Iljič Čajkovskij*. Odlišná situace však nastane, když přepisujeme ruské jméno *Пётр*, které nepatří žádné slavné osobnosti s ustálenou formou přepisu. Tehdy budeme jméno přepisovat dle platných pravidel transkripce v podobě *Pjotr*, nikoli *Petr*.

c) V beletrii se překladatel může po zralé úvaze rozhodnout i pro onymickou/etymologickou záměnu jmen, která nejsou nijak zavedená (*Michal* – *Михаил*, *Кирилл* – *Cyril*), musí si však být vědom výše zmíněných nevýhod, které jsou s ní spojené.

7.1.1 Adaptace křestních jmen

Jak píše A. V. Superanskaja, praktická transkripce zohledňuje nejen fonetickou a grafickou podobu přepisovaného propria, ale i to, jakou morfologickou roli ve větě převáděné elementy zastupují: «В практической транскрипции учитывается не только звучание и написание, но и фонематика, и морфологическая роль передаваемых элементов» [Superanskaja 1978: 21]. Z toho důvodu jsou opodstatnitelné záměny koncovek převáděných vlastních jmen koncovkami přijímajícího jazyka.

7.1.1.1 Náhrada české koncovky *-e/-ie* ruskou koncovkou *-a/-я* u ženských křestních jmen

Adaptace vlastního jména, tedy použití domácího sufixu v nominativu, se může na první pohled zdát jako svévolné narušení transkripčních pravidel, v mnoha případech to však může být vhodné řešení problému se zapojením transkribovaného jména do morfosyntaktických vztahů přijímajícího jazyka. Transkribovaný sufix by například mohl čtenáři překladového textu zabránit v pochopení klasifikačního příznaku (jedná se o muže, nebo ženu?), případně způsobit problémy se zapojením do kontextu (jak jméno skloňovat? jak je vyslovovat?).

Z následujících příkladů vyplývá, že česká jména typu *Marie*, *Lucie*, *Alice*, která končí na *-e/-ie*, je v ruském souvislém textu (především v beletrii a publicistice) možné přepisovat pomocí koncovky *-a/-я*:

Slečna Marie Malá nás žádá, abychom uveřejnili, že nebyla ve službách pana Holouška [...] [79].
 – *Девушка Мария Мала просила нас напечатать, что она была на службе у pana Голоушка*
вовсе не свыше 30 лет [80].

Alice jí vyčítá, že v poslední době tráví ráno v koupelně čím dál víc času. – Алиса непрекает ее, что в последнее время она торчит в ванной все больше и больше времени [81].

K adaptaci koncovek zde dochází, protože v ruských jménech ženského rodu se koncové *-e* nevyskytuje, pro ruského čtenáře by proto bylo takové jméno nevyklé a narušovalo by plynulost čtení textu. Kdyby navíc měl ruský čtenář jen omezený kontext, nemusel by pochopit, zda se jedná o jméno mužské, či ženské. Použitím základu *Алису*-a místo *Алис*-a překladatelka navíc dostala tendenci nedomestikovat zbytečně cizí VJ a zachovala tak autentičnost originálního textu i s použitím vlastní flektivní koncovky.

D. I. Jermolovič doporučuje ruskou koncovku *-a* přidávat i k západoevropským jménům ženského rodu, která končí na (vyslovovanou) souhlásku nebo na *-e*. «Традиция, отражающая стремление сделать текст перевода доступнее для восприятия русского читателя, привела к морфологически модифицированной транслитерации женских имён. К ним во многих случаях добавляется окончание *-а (-я)*: *Penelope – Пенелопе, Aline – Алина, Gertrude – Гертруде, Goneril – Гонерилья* и т.д. В прошлом этот прием проводился регулярно, современные же разработчики правил транскрипции требуют отказа от него, то есть вариантов типа *Али, Гертруд, Сибил, Алис, Сузан* вместо прежних *Анна, Гертруде, Сибилла, Алиса, Сюзанна*. Однако в реальной речевой практике «современные» варианты приживаются плохо: ведь в русской речевой практике окончание на твердый согласный интуитивно ассоциируется с мужским родом; кроме того, в такой передаче эти имена не склоняются» [Jermolovič 2005: 202].

7.1.1.2 Náhrada ruské koncovky *-ия, -ья* českou koncovkou *-ie* u ženských křestních jmen

S adaptací koncovek se setkáváme i při překladu z ruštiny do češtiny, ačkoli se nejedná o jev natolik systémově rozšířený. Nejčastější je u jmen, která končí v ruštině na *-ия*. Toto spojení by se mělo do češtiny transkripce přepisovat jako *-ija*, ale často je adaptováno na *-ie*, případně *-ijě*⁵⁴:

Их привезла мамина подруга Маша (Мария Аверьяновна) [82]. – Přivezla je mámina kamarádka Máša (Marie Averkjanovna) [83].

Видím, kterák jde по chodníku Среднего бульвару Nurije Рушановна [84]. – Originál nemáme k dispozici, nicméně podoba tohoto jména v nominativu je Нурия Рушановна.

54 Přepis pomocí sufiku *-ije* nepovažujeme za vhodný, neboť se nejedná o adaptaci ani transkripci, ale jejich kombinaci, která nemá opodstatnění.

Fomin se odebral ven, Sofje Michailovna přistoupila k oknu [85]. – Originál opět nemáme k dispozici, nominativ zní *Софья*.

Druhá žena se jmenovala Sofie Perovská a ta se měla ráno přímo zúčastnit akce – teď ji přemluvíli, aby se trochu prospala [86]. – Jedná se o originální text, jméno v původním jazyce v nominativu je *Софья Львовна Перовская*.

U jmen na *-ия/-ья* jsme pro převod do češtiny vysledovali čtyři možné způsoby přepisu. Demonstrujeme je na příkladu jména *Юлия*:

- a) **Julija:** Čistá **transkripce**, která zachovává fonetické znění originálního jména a nepřipouští odklon od transkripčních pravidel. Nevýhodou je zdánlivě foneticky nadbytečné [j] v koncovce, protože podoba *Julia* by se česky vyslovovala stejně jako *Julija*. Čtenář překladového textu obvykle transkripční pravidla nezná a nezamýšlí se nad nimi, takže mu písmeno *-j* může připadat nadbytečné. Přepis formou *Julija* je však nejčastější a systémově nejsprávnější, protože zachovává všechna transkripční pravidla, je možné jej proto doporučit jako neutrální variantu přepisu.
- b) **Julia:** **Adaptovaná transkripce**, která zachovává ruskou koncovku, avšak bez foneticky „nadbytečného“ *-j*. V beletrii a případně i publicistice zcela opodstatněná adaptace.
- c) **Julie:** **Etymologická záměna** jména na českou podobu *Julie*. Jedná se sice o záměnu, jejíž využití je v dnešní době sporné, ovšem vzhledem k tomu, že tento přepis můžeme považovat i za transkripci s adaptovanou koncovkou, není použití této varianty nijak problematické.
- d) **Julije:** Kombinace **etymologické záměny a fonetické transkripce**. Ačkoli se užití tohoto způsobu přepisu zdá zcela neopodstatněné (narušuje pravidla transkripce, etymologické záměny i snahu o co nejlepší plynulost textu), jak jsme viděli u jmen *Нурия* a *Софья*, v překladech i originálních textech se občas vyskytuje. Jako vhodnou metodu ji však **nedoporučujeme**.

Pro lepší představu o četnosti jednotlivých přístupů jsme provedli kvantitativní analýzu českých textů zabývajících se bývalou ukrajinskou premiérkou *Julijí Tymošenkovou*. *Julija Tymošenko* se v korpusu syn2010⁵⁵ (vyvážený korpus s cca stem milionů pozic) vyskytuje ve všech čtyřech možných způsobech přepisu:

Julija – 14 výskytů v syn2010 (ipm 0,12)

Julija Tymošenková navštívila pár dní před volbami...

Julia – 5 výskytů v syn2010 (ipm 0,04)

Premiérka Julia Tymošenková přítom neustále hovoří o tom...

55 ČNK, Křen, M. – Bartoň, T. – Cvrček, V. – Hnátková, M. – Jelínek, T. – Koček, J. – Novotná, R. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Schmiedtová, V. – Skoumalová, H.: *SYN2010: zánrově vyvážený korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný na internetu: <http://www.korpus.cz>.

Julie – 5 výskytů v syn2010 (ipm0,04)

Premiérka Julie Tymošenková prohlásila...

Julije – pouze 1 výskyt v korpusu syn2010 (relativní frekvence i.p.m. 0,01)

...terčem útoků byla především Julije Tymošenková...

Z uvedeného vyplývá, že při převodu jmen na *-ia* do češtiny bychom v publicistice měli volit fonetický přepis, tedy podobu *Julija*.

V beletrii můžeme volit mezi koncovkou *-ija/-ia*, nebo počestěnou koncovkou *-ie*. V případě, že jméno neexistuje ve fondu českých jmen, koncovku bychom počestřovat neměli (*Евгения Олеговна Канаева – Jevgenija Olegovna Kanajevová*, nikoli **Jevgenie*). Jak jsme však viděli v případě jména *Нурья*, ne vždy se tohoto pravidla překladatelé drží.

Převod křestních jmen mezi ruštinou a češtinou by se měl řídit základními pravidly:

- Křestní jména obvykle transkribujeme.
- V literatuře, ve které nemá být poznat, že jde o překlad (např. dětská literatura), volíme onymickou nebo etymologickou záměnu.
- Je-li koncovka eufonicky či syntakticky nevhodná, můžeme ji přizpůsobit morfosyntaktickému systému přijímajícího jazyka či zcela adaptovat. Při převodu do ruštiny tak postupujeme vždy kromě dokumentů s právní platností (*Marie; Lucie – Марья; Луция*). Při převodu do češtiny volíme jako neutrální variantu fonetickou transkripci (*Юлия – Julija*), v beletrii můžeme adaptovat (*Юлия – Julie; Софья/София – Sofie*), v publicistice adaptujeme jen ve výjimečných a odůvodněných případech, v dokumentech s právní platností vždy zachováme foneticky transkribovanou původní koncovku.

7.1.2 Skloňování ruských transkribovaných křestních jmen v češtině

Transkribovaná křestní jména se obvykle skloňují podle toho deklinačního vzoru, ke kterému náleží svým rodem a zakončením: tedy podle vzoru muž, končí-li na měkkou souhlásku: *Jevgenij – bez Jevgenije*; podle vzoru pán, končí-li na tvrdou nebo obojetnou: *Michail – bez Michaila*; podle vzoru žena, končí-li na *-a*: *Kuzma – bez Kuzmy*.

Ruská ženská jména končí téměř výhradně na *-a* nebo *-ja* (s několika málo výjimkami, jako např. jméno *Любовь*). Ta, která končí na *-a*, skloňujeme podle vzoru žena: *Akulina – bez Akuliny*; pokud koncovce předchází měkká souhlásku, ve 2. p. dochází k pravopisné výjimce *-y>-i* (*Máša, bez Máši, k Máše, na Mášu, Mášo!, o Máše, s Mášou*). Jména, která končí na *-ia/-ija* (*Sofia/Sofija, Marija, Julia/Julija, Viktoria/Viktorija, Darja, Jevgenija*) se nehledě na své zakončení řadí k deklinač-

nímu vzoru růže, a to vlivem analogie se zakončením počestěných variant na *-ie* (*Julie, Marie, Sofie*). Jméno *Julija* proto bude mít následující podoby: *Julija, bez Julije, k Juliji, na Juliji, volám Julije, o Juliji, s Juliji*. U tohoto jména (a dalších jmen jako *Marija, Sofija* atp., která mají svoji analogii v češtině) je v nominativu, ale zvláště v ostatních pádech možné užití variant počestěných (adaptovaných), tedy *Julia/Julie, bez Julie, k Julii, na Julii, volám Julie, o Julii, s Julii*. Toto počestřování není vhodné u jmen, která v češtině analogii nemají, tedy *Нурья* nebude **Nurie*, ale pouze *Nurija, bez Nurije, k Nuriji, na Nuriji, volám Nurije, o Nuriji, s Nuriji*. Podle Internetové jazykové příručky Akademie věd ČR (<http://prirucka.ujc.cas.cz>) je však v určitém typu textů přijatelné i skloňování podle vzoru žena.

Určitý problém je, že skloňování transkribované podoby jména, které má svoji analogii v češtině, se může uživatelům jazyka zdát neestetické. Jméno *Пётр* bychom totiž měli skloňovat následovně: *Pjotr, bez Pjotra, k Pjotrovi, na Pjotra, volám Pjotře, o Pjotrovi, s Pjotrem*. Takové skloňování se navíc velmi vzdaluje deklinaci ruské, neboť v ní přechází přízvuk na koncovku a jotovaná samohláska mizí (*Пётр, без Петра, к Петру, на Петра, о Петре, с Петром*). Pokud tedy tvůrce textu usoudí, že skloňování transkribované varianty bude snižovat estetickou hodnotu jeho textu, může jméno adaptovat na českou podobu *Petr*. K tomuto je však možné přistoupit pouze v beletrii. V publicistice, a tím spíše v textech odborného charakteru by mělo jméno vždy zůstat zachováno v transkribované podobě, neboť skloňovat podle cizího paradigmatu není možné a z deklinovaných podob by mělo být možné odvodit variantu výchozí, tedy nominativ.

7.1.3 Převod hypokoristik (derivátů křestních jmen) – omezení variantnosti

S hypokoristiky (expresivními obměnami neutrálních podob jmen, ať už s pozitivním /meliorativa/, či negativním /augmentativa a pejorativa/ citovým zabarvením) se povětšinou setkáváme pouze v umělecké literatuře či ve filmech, protože jejich použití je motivováno potřebou vyjádřit emoční vztah mluvčího ke zmiňované osobě. V odborné literatuře je jejich užití prakticky vyloučeno, v publicistice je sice řídké, ale může být opodstatněno, když se jedná o satiru či si sám nositel jména přeje, aby byl citově zabarvenou formou na veřejnosti označován (*Tony Blair* místo *Anthony Blair*). Pokud se s takovým derivátem v publicistice setkáme, převádíme jej transkripčně (*Тони Блэр*), protože nositel si užívání derivátu svého jména pravděpodobně sám přeje.

7.1.3.1 Omezení variantnosti u derivátů křestních jmen

V umělecké literatuře je transkripce křestních jmen sice základní metodou převodu, je však potřeba mít na paměti, že čtenář cílového textu nemusí znát všechny deriváty VJ ve výchozí kultuře, což může způsobit problémy tehdy, když se jejich forma výrazně liší od výchozího stavu:

Александр – Александрюшка, Саня, Санюра, Санюша, Алексаша, Саша, Сашуля, Сашуня, Сашура, Шура, Алексюша, Ася;

Josef – Jožka, Josífek, Jožin, Joža, Pepa, Pepík, Pepek, Pepiček, Peřan, Peřča, Peřula;

Jan – Honza, Honzík, Honziček, Honzin, Jenda, Jěňa, Jeník, Jeniček, Janík, Janiček.

Jako příklad můžeme uvést deriváty jména *Jan* (*Jan, Jenda, Honza > Ян, Енда, Гонза*), které jsou od sebe natolik odlišné, že při užití transkripce nemusí být čtenář ruského překladu schopen poznat, že se jedná o jednu a tutéž osobu. Z toho důvodu je v umělecké literatuře mnohdy na místě tzv. **omezení variantnosti vlastního jména**, kdy je možné zvolit pro jednu osobu jen jednu nebo dvě základní formy, které se používají i tehdy, kdy autor výchozího textu volil větší množství derivátů.

Tato premisa platí nejen pro textové překlady, ale také pro dabing a titulkování filmů. Například ve filmu *Líbánky* (Jan Hřebejk, 2013; rusky *Медовый месяц*, 2014) je jedna z postav v titulcích vždy označována jako *Ян*, ačkoli ostatní postavy ji oslovují výhradně *Honzo*. Překladatel podtitulků k omezení variantnosti přistoupil proto, že na plátně se asi třikrát objevil záběr na urnu s popelem tohoto hrdiny, na které bylo napsáno *Jan Benda*. Kdyby byl *Jan* v podtitulcích přepisován jako *Гонза* tam, kde jej ostatní aktéři oslovují *Honzo*, divák by si nemusel spojit jméno *Jan* na urně s postavou oslovovanou jako *Honza*.

Další příklad omezení variantnosti, nyní v beletristickém textu, je vidět v následující ukázce. V dramatu *Věc Makropulos* od Karla Čapka překladatel jméno *Kristina* převádí jednotně derivátem *Krista*, a to jak v textu, tak v počátečním označení mluvící osoby:

KRISTINA (*otevře potichu dveře*): Tati, nepuďdeš domu?

VÍTEK: Ano. Jdi ven, **Kristo**. Počkej na chodbě [87].

КРИСТА (*тихонько приоткрыв дверь*): Папа, ты не идешь домой?

ВИТЕК: Да. Ступай, ступай, **Криста**. Подожди в коридоре [88].

V jiném Čapkově díle, v povídce *Skandální aféra Josefa Holouška*, se však překladatel Oleg Malevič naopak rozhodl jméno *Pepek* (derivát od jména *Josef*) transkribovat. Tento přístup je sporný, protože téměř v celém textu se vyskytuje jen jedna podoba jména: *Josef – Йозеф*. Pouze jednou se v jistém satirickém veršíku objeví

podoba *Pepék*, kterou Malevič transkriboval jako *Пенук*. Transkripce volil nejspíš proto, že totožnost s postavou *Josefa Holouška* čtenář snad pochopí díky příjmení, které se ve veršiku za jménem vyskytuje:

Milý Pepku Holoušku, dostals jednu po oušku [89].

Пеника Голоушка За ушко – да на солнышко [90].

Pokud překladatel nechce přistoupit k omezení variantnosti antroponymického systému v překládaném textu, má možnost uvést na začátku knihy seznam osob včetně variant jejich jmen. Tento postup je vhodný mimo jiné proto, že četba literatury má významný didaktický potenciál a čtenář se tak blíže seznámí s výchozí kulturou a obohatí své znalosti o propriální systém daného jazyka. V překladu románu *Doktor Živago* od Borise Pasternaka do angličtiny (překlad Max Hayward a Manya Harari) na straně 5 nalezneme následující seznam hlavních hrdinů a derivátů jejich jmen (uvádíme jen výběr):

Yurii Andreievich Zhivago (as a child, called Yura; affectionately, Yurochka) is the son of Andrei Zhivago [...]

Nikolai Nikolaievich Vedeniapin (Uncle Kolia) is his maternal uncle.

Pavel Pavlovich Antipov (Pasha, Pashenka) is the son of a railway worker, Pavel Ferapontovich Antipov. [...]

Osip Gimazetdinovich Galiullin (Yusupka), son of Gimazetdin [91].

7.1.3.2 Problémy s převodem expresivních derivačních sufixů u křestních jmen

Zvolíme-li pro převod čistou transkripce VJ, musíme si také dát pozor na konotace, jaké u nositelů cílového jazyka vyvolávají různé derivační sufixy.

Český sufix *-ka*, který je součástí některých základních (*Lenka, Mirka*) i derivovaných (*Hanka*) forem VJ, může být ruskými mluvčími chápán jako negativní a hrubá forma VJ: «Уменьшительные имена, образованные при помощи суффикса -к-, обретают оттенок пренебрежения, презрения, умаления достоинства именуемого (*Машка, Наташка, Гришка* и т. п.). [...] Тем не менее, в современном русском языке демиnutивные имена, наподобие, *Васька, Галка, Коляка* считаются стилистически сниженными; подобная форма обращения несовместима с соблюдением вежливости и уважительного отношения в общении» [Medvedeva 2013: 489].

Z toho důvodu je na místě přemýšlet nikoli o transkripce, ale o etymologické záměně, popřípadě o modifikaci nevhodného sufixu (*Lenka – Леиа; Hanka – Гана*). Možným řešením je také poznámka překladatele při prvním výskytu jména, protože bychom neměli zapomínat na osvětový a vzdělávací účinek překládané literatury a také zachování koloritu výchozího jazyka.

Podobný problém nastává i při převodu z ruštiny do češtiny, kde sufix *-ša* nezní českému uchu jako neutrální forma VJ (například derivát jména *Ксения – Ксюша* může být lepší převést do češtiny základní formou *Ksenija/Xenie*, nikoli *Ksjuša*).

Ne vždy je však český derivační sufix *-ka* chápán hrubě a ne vždy je potřeba jej měnit. Je-li sufix delší (*-inka* místo *-ka*), ruskému čtenáři již problém nedělá. Jméno *Kristinka* tak může být bez problému přepsáno jako *Кристинка*, aniž by měl ruský příjemce pocit, že jde o augmentativní formu vlastního jména:

КОЛЕНАТЫ́: I koukejme, Kristinka! Pozdrav bůh [92].

КОЛЕНАТЫ́Й: Кого я вижу! Кристинка! Здравствуй, здравствуй [93].

Ovšem stejně jako v předchozí kapitole i zde je potřeba podotknout, že přílišné zasahování do textu může být kontraproduktivní, neboť čtenář cílového textu bude ochuzen o didaktický rozměr překladové literatury. Čtenář má většinou možnost poznat jména v širším kontextu, proto má možnost pochopit, že *Ksjuša*, případně *Ленка*, nejsou v daném jazyce expresivní formy vlastních jmen.

7.2 Převod přezdivek, nomen omen (mluvících jmen) a jmen domácích zvířat

O převodu nomen omen, takzvaných mluvících jmen, bylo již napsáno nemálo literatury a jedná se o problém tak složitý, že jednotného řešení se překladatelé ani teoretici překladu nikdy nedoberou – vhodnost převodu je potřeba posuzovat případ od případu. Zde tedy alespoň ve stručnosti zmíníme základní možnosti převodu, pro podrobnější studium odkazujeme na publikaci Sergeje Vlachova a Sidera Florina *Neperevodimoje v perevođe (Nepřeložitelné v překladu)* (Vlachov – Florin 1980: 214–222); či Dušana Tellingera *Kultúrne otázky prekladu umeleckej literatúry (kapitola Preklad „hovoriacich“ mien z ruštiny do slovenčiny, resp. do iných jazykov)* (Tellingner 2005: 33–41). Přestože jména domácích zvířat nepatří k antroponymům, jsou mluvícím jménům svojí povahou natolik podobná, že jsme se rozhodli danou problematiku zařadit do této kapitoly.

7.2.1 Mluvící jména a přezdívky

«Говорящие фамилии – это придуманные автором фамилии, которые характеризуют моральные качества литературного героя, либо указывают на его профессию. Таким фамилиям свойственна однозначная и экспрессивная этимология» [Unbegaun 1989]. Mluvící jména se tedy od obvyklých asémantizovaných příjmení (která zpočátku také vznikala na základě sémantického

převodu určitého znaku) liší právě relevantností sémantické složky, která je důležitá pro celkové vyznění či pochopení textu, dává čtenáři informace o charakteru hrdiny, o tom, kde žije, co dělá, jaký je, jaký má názor na svět apod.

Mluvicí jména svým hrdinům dávali především spisovatelé 18. století (například Gribojedov), velmi častá jsou však i u spisovatelů pozdějších a dnešních (Čechov, Gogol, Saltykov-Ščedrin, Dostojevskij, Gorkij, Boris Akunin a mnozí další).

Z hlediska morfologie se tato příjmení od jiných neodlišují, v umělecké literatuře je však význam jejich sémantické složky natolik důležitý, že je mnohdy žádoucí upustit od „postulátu prvenství formy“ (viz výše) a převádět je pomocí metod zaměřených na obsah (kalk, substituce). Například hlavní hrdina románu Saltykova-Ščedrína *Golovlevské panstvo – Иудышка*, jinak také *Кровопивца* bývá substitučně překládán jako *Jidášek* či *Upírek*. V mnoha případech však i v umělecké literatuře mluvicí jména podléhají prostému přepisu (transkripci), i když nesou sémantickou složku. Je to jednak v těch případech, kde význam onyma zůstane pochopitelný díky společné, například slovanské etymologii slova (*Раскольников* – *Raskolnikov*), a dále tehdy, kdy překladatel nepovažuje zprostředkování smyslu jména za nosné pro pochopení celého díla. Někdy však takový postup může cílový text nežádoucím způsobem ochudit: „Např. ruský *Chlestakov* je pro českého čtenáře nemotivovaný (*chlestat* = *šlehat*, ale též *chvástat se*, *vytahovat se*). Převede-li překladatel ruskou podobu příjmení *Chlestakov* do češtiny beze změny, je překlad o tento charakterizační rys ochuzen (vzhledem k frekvenci jména tu jde o značnou ztrátu, deficit). Ve slovenském překladu se někdy volí (či navrhuje) převod motivovaného pojmenování opět motivovaným, tedy podoba *Chvastakov* (*chvástat sa*). I v češtině by podobné řešení mohlo obstát“ [Straková 1994: 175].

V ostatních žánrech (odborné, právní, publicistické texty) jsou tato jména převáděna formálně (transkripce, transliterace), zde však nelze mluvit o mluvicích jménech v pravém slova smyslu, neboť o nomen omen mluvíme jako o mluvicích jménech právě tam, kde je jejich sémantická hodnota relevantní.

Jako příklad převodu pomocí substituce uvádíme úryvek překladu Pelevinovy povídky *Poustevník a šestiprstý* (*Затворник и шестипалый*):

Хватит, – сказал Затворник.

Наступило молчание.

– *Слушай, а тебя тоже прогнали? – нарушил его Шестипалый* [97].

„*To by stačilo,“ přerušil ho Poustevník.*

Zavládlo ticho.

„*Poslyš, tebe taky vyhodili?“ přerušil ho Šestiprstý* [98].

Převod přezdivek je velmi podobný mluvicím jménům, rozdíl je pouze v tom, že formální podoba přezdívky se může více lišit od morfologie pravých antropo-

nym. Přezdívkami mohou být apelativa (*Pes, Krysa*), slovní spojení (*Mořský vlk*), případně deriváty křestních jmen (*Kristýna – Kiki*). Je-li to možné, překladatel by se měl vždy pokusit zjistit, z jakého důvodu nositel svoji přezdívku dostal, neboť přímý kalk by nemusel vyvolat požadované asociace (například různá zvířata v různých kulturách představují jiné charakterové vlastnosti). Názorným příkladem může být překlad názvu novely Augusta Strindberga – *Obětní kozel*. Nejedná se zde sice o přezdívku, jako příklad nevhodného kalku ale postačí, neboť spojení *obětní kozel* je pro Čechy, kteří jsou zvyklí spíše na spojení *obětní beránek*, poněkud překvapivé a jako název novely proto nevhodné (Krijtová 2013: 87).

7.2.2 Jména domácích zvířat

Jména domácích zvířat sice nepatří k antroponymům, stejně jako lidská nomen omen však často charakterizují vzhled, původ či vlastnosti svého nositele, kvůli čemuž je vhodné jejich jména funkčně substituovat. Jako ukázkou substitučního převodu uvádíme překlad Čapkovy *Velké kočičí pohádky*:

*Tato historie o kočce má (s nedůsledností, jež vyznačuje právě skutečnost) na počátku kocoura, a sice kocoura darovaného. Každý dar má na sobě něco nadpřirozeného; každý je, abych tak řekl, s jiného světa, spadne s nebe, je na nás seslán, vtrhne do našeho života nezávisle na nás a s jakousi exuberancí, zejména je-li to darovaný kocour s modrou pentličkou na krku. I bylo mu dáno jméno **Filip, Budulínek, Kujón a Lotras**, podle různých jeho morálních vlastností; bylo to angorské kotě, ale rozčuchané a zrzavé jako kterýkoliv křesťanský uličník. [...] To tedy byl příchod kočky, jež dostala pro svou skromnost jméno **Pudlenka**; jak vidíte, přišla z neznáma, ale podávám svědectví, že se nijak nepaparovala svým tajemným a snad i nadpřirozeným původem [99].*

*[...] И зовут его **Разумник, Ленивец, Плутшика, Мерзавец** – в зависимости от различных свойств его натуры; это был ангорский кот, но лохматый и рыжий, как обыкновенный православный хулиган. [...] Так появилась и нас кошка, которая за свою скромность получила имя **Скромница**, как видите, пришла Скромница неизвестно откуда, но я свидетельствую, что она никак не хваталась своим таинственным, и, вероятно, сверхъестественным происхождением [100].*

V povídce *Pohřbívání anděla* od Jevgenije Griškovce překladatelka Vlasta Smoláková naopak zvolila fonetickou transkripci psího jména *Граф*, ačkoli by možná nebylo od věci zamyslet se nad vhodností sémantického překladu – *Hrabě*. Takový převod by totiž čtenáři překladového textu zprostředkoval kontrast mezi původem psa a obyčejným životem jeho majitelů:

*В прошлое воскресенье они выезжали на реку. **Граф**, конечно, не вылезал из воды, чегото рыл у берега [101].*

*Minulou neděli zajeli k řece. **Graf** byl, to se ví, věčně ve vodě, hrabal něco u břehu [102].*

7.3 Převod ruských patronym a českého slova pan/paní

7.3.1 Vyjádření úcty a překlad českého slova „pan“

Ruská patronyma (rus. отчество) představují specifickou skupinu antroponym, která je vlastní pouze některým (slovanským i neslovanským) jazykům (například ruština, bulharština, řečtina, mongolština). Ruská patronyma slouží k vyjádření úcty k nositeli jména a spojení *křestní jméno + patronymum* (Иван Александрович) odpovídá českému spojení *pan/paní/slečna + příjmení*. Při písemném překladu však ruské spojení *jméno + jméno po otci* výhradně transkribujeme, záměna na český ekvivalent, tj. slovo *pan/paní + příjmení* by byla přílišným zásahem do výchozí podoby propria. Při tlumočení je však v odůvodněných případech možné patronymum vynechat a použít adekvátní způsob vyjádření úcty k mluvčímu – zkratky *Ms./Mr.* v angličtině nebo slova *paní/pan* v češtině:

*Теперь слушаем Александру **Сергеевну** Левину.*

*Now let's listen to **Ms. Aleksandra** (Sergeevna) Levina.*

*Nyní si poslechneme **paní** Alexandru (Sergejevnu) Levinovou.*

Jinak je to s překladem českého slova *pan* do ruštiny. Pro Čechy zdánlivě logický překlad slova *pan* slovem *господин* nemusí být tím nejvhodnějším (*pan Novák* ≠ *господин Новак*). Slovo *господин* má totiž pro mnoho Rusů od dob SSSR emocionálně zabarvený odstín. Na oslovení *господин* můžeme v Rusku dostat odpověď ve formě okřídlené fráze z filmu podle Bulgakovovy povídky *Psí srdce*: «Я не господин, господа все в Париже!» Tato reakce je dědictvím minulého režimu, kdy slovo *господин* bylo pro vládnoucí většinu spojeno s opovrhovanou vrstvou carských bílých důstojníků:

– Нет! - Загребел в дверях Филипп Филиппович, - по такому имени и отчеству в моей квартире я вас не разрешу называть. Если вам угодно, чтобы вас перестали именовать фамильярно „Шариков“, и я и доктор Борменталь будем называть вас „господин Шариков“.

– Я не господин, господа все в Париже! - Отлаял Шариков.

*– Швондерова работа! - кричал Филипп Филиппович, - ну, ладно, посчитаюсь я с этим негодяем. **Не будет никого, кроме господ**, в моей квартире, пока я в ней нахожусь! В противном случае или я или вы уйдете отсюда и, вернее всего, вы. Сегодня я помещу в газетах объявление и, поверьте, я вам найду комнату [103].*

I dnes se proto tomuto slovu snaží mnoho ruských překladatelů vyhnout, a slovo *pan* je tak z češtiny (a také z polštiny) povětšinou do ruštiny převáděno transkripcí pomocí v ruštině neexistujícího, v povědomí Rusů však zcela pocho- pitelného slova *пан*:

Я расскажу вам, – начал пан Кубат, – что случилось со мной этим летом [104].

Podobný vztah mají Češi ke slovu *товарищ*, které v ruštině není tolik ideologicky zatížené jako v češtině. Slovo *soudruh* v českém prostředí nikdo nepoužije, nebude-li se jednat o text odkazující k době komunistického režimu. Slovo *товарищ* proto v závislosti na kontextu raději překládáme jako *kamarád* nebo *kolega*.

7.3.2 Vyjádření familiárnosti

Je-li spojení křestního jména a patronyma vyjádřením úcty, použití samotného patronyma vyjadřuje v ruském prostředí naopak vysokou míru familiárnosti. Kromě toho je to i znak lidové mluvy, již by měl překladatel ve svém textu kompenzovat jinými lexikálními prostředky (například použitím obecné češtiny), neboť český čtenář obvykle úzus v používání patronym nezná.

7.4 Převod příjmení (bez relevantní sémantické hodnoty)

V současné době převládá při převodu cizích proprií do nového jazykového prostředí tendence zachovat co nejvěrněji výchozí podobu originálu: «стремление к возможно более точному сохранению оригинала в передаче заимствованного собственного имени» [Kalakuckaja 1984: 152]. Základní metodou převodu příjmení proto bude **praktická transkripce**, případně při překlada do ruštiny kombinace **transkripce** a **grafické transplantace**, zřídka samotná grafická transplantace. V řadě případů však zmíněná tendence není v souladu se zažitou praxí, neboť zvláště u ženských příjmení se vžila tendence jména **přizpůsobovat (adaptovat)** k českému tvaroslovnému systému: «Конфликт обостряется, когда эта практика оказывается по каким-либо причинам особенно закрепившейся. Именно это происходит с польскими (и чешскими) фамилиями» [Kalakuckaja 1984: 152]. Kalakuckaja mluví především o převodu příjmení zakončených v češtině na *-ý, -á* (*Nový, Nová*); *-ský, -cký, -ská, -cká* (*Dvorský, Dvorská, Palacký, Palacká*), jejichž převod podléhá určitým zažitým pravidlům, a není tedy možné jej odvodit logickým postupem (podobný problém nastává i při převodu z ruštiny do češtiny jmen na *-ий, -ая*, např. *Достоевский, Достоевская*). Těmto problémům se proto nyní budeme věnovat podrobněji.

7.4.1 Zapojení českých příjmení do ruského tvaroslovného systému

Obecně se česká příjmení do ruštiny přejímají transkripčně, koncovka se adaptuje na ruský tvaroslovný systém pouze u příjmení na *-ský, -cký; -ská, -cká* (viz dále). Pokud byla koncovka adaptována, přiřazení k deklinačnímu paradigmatu není složité (viz níže).

7.4.1.1 Některé zvláštnosti skloňování transkripčně přejatých příjmení

- Mužská příjmení na *-a* je možné v ruštině skloňovat (*Ружичка – без Ружички – с Ружичкой*).
- Mužská příjmení na *-e, -o, -u, -y* by měla po převodu do ruštiny zůstat nesklonná (*Иудефле – без Иудефле; Яну – без Яну*).
- Příjmení na *-ek/-ková* (typ *Čapek, Čapková*) nevyvolávají při skloňování problém se zakončením, protože tvrdý konsonant je i v ruštině u mužských jmen častý (typ завод). Problém je (ne)zachování vkladného *-e*, které v češtině v nepřímých pádech mizí (*Čapek, bez Čapka*), což není neznámé ani ruštině (*орешек, орешка*). Při skloňování přejatých vlastních jmen si však v ruštině propria toto vkladné *-e* (zdánlivě nelogicky) ponechávají, protože se skloňuje výchozí nominativní forma, která nepodléhá morfologickým změnám:

Лучше купите себе песенник под редакцией Александры Пахмутовой и Кафела Готта и пойте-пойте-пойте [132].

Skandální aféra Josefa Holouška – Скандальная афера Йозефа Голоушека.

Existují však i případy, kdy se vkladné *-e* při skloňování vypouští: *в работах Гавранка, фонетика М. Комарка, написанное Б. Гавранком* (příklady viz Kalakuckaja 1984: 152).

Přestože ruskému gramatickému systému je vynechání vkladného *-e* vlastní, je jeho zachování při skloňování převzatých proprií vhodnější, protože cizí propria se skloňují připojením flektivní koncovky cílového jazyka k nominativnímu tvaru propria, který by měl zůstat nezměněn. Je proto vhodnější tato onyma v ruštině zachovávat i s koncovkovým *-e* (*Чанек, без Чанека*).

Co se týče ženských příjmení tohoto typu, vkladné *-e* se u nich nevyskytuje v žádném tvaru (*Чанкова, Голоушкова*), protože ženskou formu vlastního jména do ruštiny foneticky přepisujeme z výchozí podoby, kde se *-e* nenachází (tvar nerekonstruujeme z mužského příjmení).

- Ženská příjmení, která mají v češtině stejnou formu jako mužská (*Šerých, Janů, Petřů*), se do ruštiny převádějí pomocí transkripce a nesklonují se.

7.4.1.2 Převod českých příjmení na -ský, -ký; -ská, -cká do ruštiny

7.4.1.2.1 Mužská česká příjmení na -ský, -ký

Mužská příjmení tohoto typu se systémově chovají velmi podobně jako ruská příjmení na *-ский, -цкий*. Patrně proto vznikl úzus adaptovat tato jména na ruský tvaroslovný systém. To znamená, že český sufix *-ský, -ký* je nahrazován ruským *-ский, -цкий*, jak je vidět na následujících příkladech: *Антонин Запотоцкий, Карел Поборский, Томаш Росицкий, Франтишек Палацкий*. I když se jedná o narušení transkripčních pravidel, je v rámci zachování jednoty převodu cizích jmen vhodné tuto tradici dodržovat. V beletrii a publicistice tento přístup převládá a VJ se díky tomu velmi snadno zapojují do ruského syntaktického systému:

Ve svých dvaašedesáti vypadá Vartecký ještě velmi dobře [105]. – В свои шестьдесят два Вартецкий выглядит все еще безупречно [106].

В начале 80х, уже в пору «Солидарности», Витеслав Дабровский неожиданно погиб при странных обстоятельствах [107].

Někdy se v literatuře můžeme setkat i s přepisy neadaptovanými, ty jsou však spíše v menšině a lze je doporučit jen ve speciální literatuře, kde je potřeba zajistit shodu s výchozí podobou příjmení (např. encyklopedie):

Лимберски пропустит матч [108];

Его преемник, Антонин Запотоцкий, продолжил политику [109].

Adaptovaná česká příjmení se skloňují jako mužská přídavná jména tvrdá (adjektivní typ *новый, мягкий*): *Вартецкий, без Вартецкого*.

7.4.1.2.2 Ženská česká příjmení na -ská, -cká

U ženských příjmení na *-ská, -cká* je v ruských textech čistě fonetický přepis (*Зузана Быджовска, Злата Адамовска, Петра Черноцка, Татьяна Медвецка*) častější než u mužských příjmení, varianty s adaptovaným (porušěným) sufixem *-ская, -цкая* se však také vyskytují (*Зузана Быджовская, Злата Адамовская, Петра Черноцкая, Татьяна Медвецкая*) a z hlediska zachování systematického přístupu k převodu je budeme preferovat. Ruská lingvistika L. P. Kalakuckaja sice považuje za vhodnější krátké formy: «Мужская фамилия оформляется по русскому образцу, женская – по польскому (tzn. krátká koncovka, pozn. S. Š.). Этот способ передачи для русского языка абсолютно лишен внутренней логики, но, как это ни странно, он встречается даже в лингвистических изданиях» [Kalakuckaja 1984: 160]. D. I. Jermolovič však doporučuje porušovat i ženské varianty jmen, pokud je nositelka prokazatelně slovanské národnosti (její

jméno není pouze dědictvím po předcích): «Общая рекомендация переводчику: если фамилия, использованная в иностранном тексте, принадлежит лицу славянского происхождения, предпочтительнее использовать соответствие с русской флексией (-ский, -цкий, -ская, -цкая), например Zbigniew Brzezinski – Збигнев Бржезинский, Zapolska – Заполская. Если же славянские корни носителя фамилии неочевидны или уходят на несколько поколений в прошлое, следует использовать усеченную несклоняемую форму фамилии (Monica Lewinsky – Моника Левински)» [Jermolovič 2005: 206–207].

Vzhledem k tomu, že požadavek porušovat česká ženská příjmení je součástí nového vydání Pravidel praktické transkripce z češtiny do ruštiny (Jermolovič 2016), doporučujeme i my tato jména porušovat. Výhodou je sjednocení se způsobem přejímání mužských příjmení. Pokud tvůrce textu vyhodnotí, že je důležitější identifikační a klasifikační funkce propria, má samozřejmě možnost použít metodu čisté transkripce a jméno neadaptovat.

Při skloňování přejímají příjmení tohoto typu ruské deklinační sufify (adjectivní typ новая), např. *Черноцкая, без Черноцкой*.

Shrnutí: V případě mužských příjmení je již záležitostí všeobecného konsenzu tato onyma rusifikovat, v případě jmen ženských tato tendence není tak zřetelná, nicméně získává v poslední době převahu nad tendencí opačnou. Doporučujeme proto vedle mužských příjmení rusifikovat i příjmení ženská.

7.4.1.3 Převod českých příjmení na -ý; -á do ruštiny

Převod příjmení končících na -ý; -á komplikují kromě sporů o čisté transkripční/adaptační převod také spory o přepis českého *i/y* (viz problematika praktické a fonetické transkripce v kapitole 5).

7.4.1.3.1 Mužská česká příjmení končící na -ý

Převod koncovky -ý v mužských příjmeních se může realizovat trojím způsobem: (a) **praktickou transkripcí** pomocí ruského -ы; (b) **fonetickou transkripcí** pomocí ruského -и; (c) **poruštěným (adaptovaným) sufiksem** -ый/-ий.

a) Přepis -ý > -ы je v současných pramenech hojně zastoupen a je také v souladu s novými pravidly praktické transkripce z češtiny do ruštiny (viz příloha č. 2b), proto jej doporučujeme jako nevhodnější způsob přepisu:

Чешский живописец, график, иллюстратор и сценограф Ян Зрзавы родился в 1890 году [110].

Вит Неядлы умер в самом расцвете творческих сил [111].

Эти слова крупнейшего чешского музыковеда и общественного деятеля Зденека Нежды прекрасно раскрывают... [112].

Je však potřeba mít na paměti, že ještě donedávna žádný autoritativní zdroj přepis *y* (*lat.*) > *ы*⁵⁶ nepodporoval a lingvisté tento způsob přepisu spíše odmítali. Je proto velmi pravděpodobné, že se ještě dlouho budeme setkávat s přepisem *y* (*lat.*) > *u* (*cyr.*). Také je nutné pamatovat na to, že ruská ortografická pravidla neumožňují psát *ы* po písmenech *з, к, х*, a proto i dle nových pravidel se taková spojení přepisují *yu, ку, хu* (*Tichý – Tuxu*).

b) V souladu s pravidly fonetické transkripce (která byla do roku 2016 považována za jediná správná pravidla) by se koncovka *-y/-ý* měla přepisovat výhradně jako *-u*. Proto se v tištěných i elektronických zdrojích často se setkáváme s takovým přepisem:

*...среди которых были сюрреалисты Тойен и Йиндржих Штирски*⁵⁷ [113]. Jak jsme však již zmínili, tento přepis nedoporučujeme.

c) Třetí (avšak nejméně častý) způsob převodu koncovky *-y* v příjmeních je její **poruštění**, tedy přidání koncovky *-ы/-и*, analogicky s porušováním českých jmen končících na *-ský, -cký*:

Ян Зрзавый был одним из ведущих представителей чешского художественного авангарда [114].

Франтишек Тихий вспоминает, как приобщился к «беларушчыне» [115].

Tento způsob je výhodný v tom, že přispívá k větší plynulosti textu, může však způsobit problémy při zpětném přepisu jména nebo při snaze o identifikaci jeho nositele (je to Rus, nebo Čech?).⁵⁸ Problematické je také to, že se k tomuto způsobu přepisu kloní velmi málo autorů, takže jeho zavedení jako přepisu normativního by vyvolalo nesystémovost v přepisech. Kloníme se proto raději k formě přepisu uvedené pod písmenem (a).

Shrnutí: V souladu s novými pravidly praktické transkripce doporučujeme koncovky tohoto typu příjmení přepisovat v textech s běžnou informační hodnotou následovně: *y* > *ы* (*Nový – Новы*); tam, kde by *ы* následovalo po písmenech *з, к, х, ц*, pak jako *u* (*Tichý – Tuxu*). Pokud však tvůrce textu považuje takovou koncov-

56 Tento způsob přepisu nově uvádí Jermolovič ve svých Pravidlech praktické transkripce z češtiny do ruštiny (Jermolovič 2016). Nová tabulka přepisu vychází z naší spolupráce a shoduje se s pravidly přepisu uvedenými v příloze k této práci.

57 Podle výše uvedeného pravidla by navíc toto jméno mělo být přepsáno v podobě *Штирскиий*.

58 Podobný problém ovšem může nastat i v případě příjmení na *-ský, -cký*, u kterých jsme však poruštěný sufix *-ский, -цкий* stanovili jako nejvhodnější, protože praxe jejich porušování je již velmi vžitá.

ku za nevyhovující (např. z estetického hlediska), může přistoupit k fonetickému nebo adaptačnímu převodu (*Новый, Тихий*).

Při skloňování příjmení zakončených na koncovku *-ы* jméno ve všech pádech kromě nominativu přibírá porušené koncovky tvrdých přídavných jmen (*Неждлы: Неждлы, без Неждлого, к Неждлому...*). V ruských textech se občas setkáváme i s neskloňnými variantami (*Последние работы Рышавы*), tento typ příjmení však doporučujeme spíše skloňovat (pokud jsou to VJ slovanského původu), protože pádovou koncovkou se výchozí podoba jména nijak nemění (respektive nemění se víc než při přidávání pádových koncovek obecným jménům).

7.4.1.3.2 Ženská česká příjmení končící na *-á*

Co se týče ženských příjmení končících na *-á*, považujeme shodně s D. I. Jermolovičem (a paralelně s mužskými příjmeními na *-ý*) za vhodnější krátkou (neporuštěnou) koncovku:

Магдалена Коженна родилась в Брно, училась в Консерватории Брно [116].

Při skloňování jméno zapojujeme do ruského flektivního systému:

В пятницу в Праге в Национальном театре под овации прошло выступление меццо-сопрано мирового уровня Магдалены Коженной [117].

Lze se sice setkat i s případy, kdy autor transkribované české jméno neskloňuje, pro převod mezi dvěma slovanskými jazyky se nám však takový převod zdá příliš nepřirozený: *Послушайте песню в исполнении Магдалены Коженна* [118].

Pro zapojení ženských příjmení transkribovaných s krátkou koncovkou *-a* do morfosyntaktických vztahů ruského textu považuje D. I. Jermolovič za nejvhodnější připojování ruských koncovek ve všech pádech kromě akuzativu (*Новотна: Новотна, без Новотной, к Новотной, вижу Новотну, с Новотной, о Новотной*): «[...] **винительный** падеж видим **Новотну**. Это, на мой взгляд, хорошо звучит по-русски, тогда как вариант «*видим **Новотную**» был бы в слишком сильном контрасте с усечённым именительным **Новотна**. В других русских падежах склонение усечённой формы затруднено и звучит крайне неестественно (*без Новотны, *к Новотне, *о Новотне – всё это было бы неприемлемо по-русски). Форма же творительного падежа: вместе с **Новотной** – по-русски тоже может считаться производной от усечённого именительного на **-а** (ср.: **домна** – **домной**), поэтому логично распространить её на родительный, дательный и предложный падежи. В итоге получаем довольно стройную парадигму склонения усечённой формы женской фамилии, которая в именительном падеже является транскрипцией чешской формы»

[Jermolovič 2014: online].⁵⁹ Tuto radu je sice možné přijmout, musíme však počítat s tím, že s ohledem na její neintuitivnost nelze spoléhat na to, že se jí bude řídit velké množství uživatelů.

Shrnutí: Mužská i ženská příjmení končící na *-ý*, *-á* je vhodné transkribovat na základě pravidel praktické/ fonetické transkripce (*-ý* → *-yt/-u*, *-á* → *-a*), ruskou koncovku v nominativu nepřipojujeme. V ostatních pádech tato propria přibírají sufixy ruských přídavných jmen tvrdých.

7.4.2 Zapojení ruských příjmení do českého tvaroslovného systému

Slovanská příjmení se většinou skloňují podle českých vzorů ve shodě se svým rodem a zakončením, při transkripci se nominativ mužských příjmení přejímá vždy čistou transkripcí, nikoli adaptací (*Tolstoj*, nikoli **Tolstý*, *Dostojevskij*, nikoli **Dostojevský*). U ženských příjmení je situace složitější, neboť ženská příjmení by se dle tradičních pravidel české gramatiky měla vždy přechylovat (tzn. přejímat nikoli transkripčně, nýbrž adaptačně): „Ženská příjmení většinou nepřejímáme v původní podobě, nýbrž odvozujeme podle zásad platných v českém jazyce (srov. Undsetová, Sandová). Tak k muž. *Minskij* je v ruštině ženská podoba *Minskaja*, česky *Minská*, a podobně *Tolstoj* – *Tolstá*, *Polevoj* – *Polevá*, *Koševoj* – *Koševá*. Tato zásada platí i v případech ukrajinských a neslovanských příjmení, jež v ruštině nepřijímají zvláštní koncovku pro označení ženy: *Zina Makarenko*, čes. *Makarenková*, *Anna Sakse*, čes. *Saková*, *Naděžda Klemm*, čes. *Klemmová*, *Kachchori*, čes. *Kachchoriová* atd.“ [Ilek 1951: 8]. Protože takový způsob nakládání s VJ však protirečí současné tendenci měnit co nejméně výchozí formu VJ, uvidíme, že někteří uživatelé jazyka i jazykovědci začínají od tohoto přístupu ustupovat (viz níže).

7.4.2.1 Převod a skloňování ruských mužských příjmení v češtině

Mužská ruská příjmení se do češtiny obvykle přenášejí transkripčně, jejich sufixy (až na některá příjmení končící na *-uŭ*) nebývají počesťovány a při skloňování se řadí k náležitým paradigmátům adjektivním tvrdým (*Verbickij* – bez *Verbického*, *Zeljonyj* – bez *Zeljoného*, *Tolstoj* – bez *Tolstého*, *Polevoj* – bez *Polevého*⁶⁰) nebo substantivním (*Kuzněčov* – bez *Kuzněcova*, *Aleksejev* – bez *Aleksejeva*, *Levin* – bez *Levina*). U jmen končících na *-ov* je potřeba upozornit na nezbytné zdvojení komponentu *-ovov-* v dativu a lokálu: *Čechov* – bez *Čechova* – k *Čechovovi* – na *Čechova* – o *Čechovovi* – s *Čechovem*

59 Jermolovič, D. I., 2014. *Transkripcija češskich familij na -ý*. In: Sajt D. I. Jermoloviča. [online]. Moskva, 1. 11. 2014. [cit. 4. 1. 2016]. Dostupné z <http://yermolovich.ru/board/1-1-0-1013>.

60 U jmen na *-oj* není vhodné substantivní skloňování typu *bez *Polevoje*, *bez *Tolstoje*.

a také při tvoření přídatných jmen přivlastňovacích (*m.* – *Čechovův*, *f.* – *Čechovova*, *pl.* – *Čechovovi* apod.).

V češtině je možné skloňovat i příjmení v ruštině neskloňná, zakončená na *-o* (*Korolenko* – bez *Korolenka*). Zvláštní skupinu tvoří adjektivní příjmení s genitivním sufixem *-ych/-ich* (*Zolotych*). Tato příjmení zůstávají v ruštině neskloňná, čehož je možné se držet i v češtině, pokud jméno ovšem mluví nevnímá jako přídatné jméno, může je i skloňovat podle substantivního vzoru *pán* (*Zolotych* – bez *Zolotyča*).⁶¹

V textech méně oficiálního charakteru existuje jistá tendence počesťovat sufix *-uů* (*Dočítal se pořád ještě **Dostojevský**, objevovali jsme Weiningeru, Freuda* [119]), jazykové příručky však tento jev nepovažují za korektní, a proto jej nelze doporučit.

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
a)	Иван Петровский	Ivan Petrovskij	bez Ivana Petrovského
b)	Эраст Вербицкий	Erast Verbickij	bez Erasta Verbického
c)	Леонид Твёдрый	Leonid Tvjordyj	bez Leonida Tvjordého
d)	Иван Полевой	Ivan Polevoj	bez Ivana Polevého
e)	Ефим Кузнецов	Jefim Kuzněcov	bez Jefima Kuzněcova
f)	Ермолай Кастаев	Jermolaj Kastajev	bez Jermolaje Kastajeva
g)	Арсений Лихачёв	Arsenij Lichačov	bez Arsenije Lichačova
h)	Пётр Левин	Pjotr Levin	bez Pjotra Levina
i)	Вячеслав Короленко	Vjačeslav Korolenko	bez Vjačeslava Korolenka (v ruštině sice neskloňné, v češtině se však mužská příjmení na <i>-ko</i> skloňují)
j)	Михаил Бельх	Michail Bělych	bez Michaila Bělych/Bělycha

Transkripce a skloňování mužských příjmení

7.4.2.2 Převod a skloňování ruských ženských příjmení v češtině (problematika přechylování)

Převod a následné zapojení ženských ruských příjmení do české věty je o něco složitější než převod příjmení mužských. Je to proto, že v češtině by se měla domácí i cizí ženská příjmení **přechylovat**⁶². Problém je však v tom, že názory na vhodnost či nevhodnost připojování přechylujícího sufixu *-á* nebo *-ová* především k cizím ženským příjmením se různí a do debaty vstupují faktory nejen jazykové (dodržování slovtvorných a gramatických pravidel českého jazyka, zapojování VJ do věty,

61 „Ruská příjmení typu Čutkich, Černych jsou původem genitiv pl., a tedy v ruštině neskloňná, ale v češtině je skloňujeme normálně: gen. Čutkicha, dat. Černychovi atd.“ [Ilek 1951: 10]

62 Přechylování příjmení je odvozování ženských podob příjmení z příjmení mužských. Realizuje se pomocí přechylujícího sufixu *-á* nebo *-ová* a uplatňuje se u příjmení domácího i cizího původu.

slovosled českého jazyka, aktuální větné členění), ale i mimojazykové (otázka feminismu, právní identifikace nositele/nositelky jména, zpětná reverzibilita jména, rozsah znalostí o slovtvorbě českého jazyka, estetický dojem, cit pro jazyk apod.). Spory o vhodnost či nevhodnost přechylování bývají často dosti vyhraněné a již několik desetiletí se neposunuly od otázky, zda *ano* či *ne* nikam dál. Mnohem důležitější je přitom v tuto chvíli vyřešit, jak v češtině s nepřechýlenými příjmeními nakládat, neboť tuto tendenci již pravděpodobně není možné vykořenit. Nepřechýlená příjmení by navíc podle jazykových příruček měla v češtině zůstat nesklonná, což pro češtinu jakožto flektivní jazyk bez gramatikalizovaného slovosledu představuje značný problém, jak dokládá např. Bohuslav Ilel: „V této souvislosti je nutno nadhodit otázku převodu ruských ženských příjmení od mužských jmen na -ov. V češtině připojením dalšího -ová vzniká forma dvojnásobná -ovová, která zejména v instrumentále zní nevhodně (-ovovou). Je proto nutno pomýšlet na připuštění místo typu -ovová zkráceného tvaru -ová, který je v jazykové praxi značně rozšířen, tedy např. Belovodová místo Belovodovová, Bornovoloková m. Bornovolokovová a také Somová m. Somovová. Námitka, že tento zkrácený tvar by vedl k nedorozumění (Somová k Som a ne k Somov), nemá oporu v samém českém jazyce, kde jméno Fialová může být stejně k Fiala jako k Fialový, Šaršová k Šarš, Šarša i Šarše, Drozdová k Drozd i Drozda, Pírková k Pírek i Pírko atd. Naproti tomu při jménech typu Kareninová, Burcevnová aj. nevzniká kakofonie a koncovka -ová může zůstat nezkrácena, třebaže název Anna Karenina je v literatuře takřka ustálen. [...] U rodových jmen v množném čísle je možno užít také zkrácené koncovky -ovi m. -ovovi: Karamazovi, od nom. sg. Karamazov. Jiná je situace skutečných přídavných jmen přivlastňovacích, jako Čechovův, Čechovova... Zde nelze tuto tvarovou dvojnásobnost zakončení nepřipouštět, už vzhledem k nominativu -ův; máme zde prostě možnost přivlastňovacího adjektiva neužít a užít genitivu tam, kde by vznikly tvary opravdu nelibozvučné“ [Ilel 1951: 10–11].

Nepřechylování je vidět také v tomto úryvku z článku rusisty a překladatele Tomáše Glance:

*Jména očekávaných cestujících odkazují k příběhům lidí, kteří ve skutečnosti určitě nepřiletí, protože byli zavražděni jako **Anna Politkovskaja** nebo **Natalja Estěmírova**, případně jsou nezákonně vězněni ruskými úřady jako **Oleg Sencov**, osmatřicetiletý ukrajinský režisér, který je od května 2014 internován a podle materiálů OSN také mučen ruskými orgány, navzdory protestům ukrajinských úřadů a světově proslulých kolegů – **Almodóvara**, **Wenderse**, **Wajdy**, **Holland**, **Loache** a dalších. **Anna Achmatova** o tom napsala rozsáhlou báseň *Rekvíem* a **Lydia Čukovskaja** přelomovou prózu nazvanou *Sofja Petrovna* [120].*

Kdy a jaká příjmení je nutné přechylovat, stanovuje zákon o matrikách (zákon č. 301/2000 Sb.). Ten v § 69 stanovuje, že:

(1) Příjmení žen se tvoří v souladu s pravidly české mluvnice.

(2) Při zápisu uzavření manželství nebo vzniku partnerství lze na základě žádosti ženy, jíž se uzavření manželství nebo vznik partnerství týká, uvést v matriční knize příjmení, které bude po uzavření manželství nebo vstupu do partnerství užívat, v mužském tvaru, jde-li o

- a) cizinku,
- b) občanku, která má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině,
- c) občanku, jejíž manžel je cizinec nebo jejíž partnerka je cizinka, nebo
- d) občanku, která je jiné než české národnosti.

Jak je tedy vidět, přechylování ženských příjmení je u žen české národnosti ze zákona povinné. Na druhou stranu je potřeba si uvědomit, že to, co je povinné v úředním styku, není závazné v běžné komunikaci, neboť není v moci žádné vyšší instance nařídit uživatelkám a uživatelům jazyka způsob, jakým by měli komunikovat (může jim ho nanejvýš doporučit). Pokud tedy žena má v matrice uvedeno příjmení v přechýlené podobě, je jen na ní, zda bude vyžadovat, aby o ní veřejnost či média referovala podobou nepřechýlenou, a naopak, pokud má žena jméno oficiálně nepřechýlené, nikdo nemůže médiím ani jazykovým mluvčím zakázat, aby její jméno v běžné komunikaci přechýlili (je ovšem otázkou určité slušnosti používat takovou podobu jména, jakou si přeje sama jeho uživatelka).

Přechylování je nevhodné zvláště tehdy, když je jméno používáno jako reklamní značka (například názvy knih či jiných děl) a pokud vystupuje jako položka v seznamech, slovnících či v encyklopediích. V přeložených titulech mnoha románů se jména hlavních hrdinek na obálce objevují v transkribované podobě (*Anna Karenina*, *Nětočka Nězvanova*). Je to mimo jiné i z toho důvodu, že jméno zde nevystupuje v souvislém textu. Jméno hlavní hrdinky i jméno autorky (tak jako jména zpěvaček, hereček apod.) je svého druhu reklamní značka, mělo by se proto co nejméně měnit. To však neznamená, že když budeme o autorce nebo hrdince literárního díla informovat v běžném (psaném či mluveném) kontextu, nemůžeme jejich jména v rámci snazšího zapojení do morfosyntaktických vztahů zpracovat dle pravidel českého pravopisu a připojit jim proto sufix *-á/-ová*: *Tolstoj napsal román Anna Karenina. O hlavní hrdince Anně Kareninové se hned v úvodu dovíme, že...*

Z čistě jazykového hlediska je přechylování ženských příjmení pro češtinu jednoznačně pozitivní a vhodný prostředek, jak jméno zapojit do morfosyntaktických vztahů: „Přechylování je pro jazykový systém češtiny jako flektivního jazyka zcela přirozené, vychází z jejich strukturních vlastností – z toho, že různé gramatické významy slov vyjadřujeme pomocí koncovek. V každé mluvnici a jazykové příručce se s ním počítá jako s běžnou součástí gramatického systému. Účelem přechylování je smysluplné dorozumění, snaha vyhnout se nejednoznačným větám typu *Seleš porazila Graf*. Přechylováním předcházíme nedorozumění a významovým nejasnostem (například *Na návštěvu přijde Smith* – muž, nebo žena?, *Stone navštívila Roberts* – kdo koho navštívil?). [...] Jak je z příkladů evidentní, nepřechý-

lené příjmení nelze skloňovat a nepoznáme z něj rod pojmenované osoby.⁶³ Jak však bylo zmíněno, do debaty vstupují i faktory mimojazykové, neboť odpůrci přechylování mají za to, že přechylováním se svévolně mění podoba vlastního jména, že přechylování je výrazem přivlastňování a že v zahraničí nelze z pasu jednoznačně poznat, že manželé jsou opravdu svoji. Ačkoli jazykovědci tyto názory spolehlivě vyvracejí⁶⁴, tendence k omezení přechylování jsou již tak silné⁶⁵, že by na ně jazykovědci měli začít reagovat i jinak, než dokola opakovat důkazy o nevhodnosti nepřechylování. Takovou reakcí by měla být především rada, jak nepřechýlená VJ zapojit do české věty, neboť jejich nesklonování (zvláště v případě slovanských ženských příjmení) je v češtině téměř nemožné.

Zůstane-li nepřechýleno jméno z některého neslovanského jazyka, nepředstavuje jeho nesklonnost pro české jazykové mluvčí tak velký estetický problém. Zůstává sice problém s rozlišováním větněčlenských vztahů, ten však nechme pro tuto chvíli stranou, neboť o tom, že nepřechylování je pro češtinu nevýhodné, jsme mluvili výše. Pokud je pro český jazykový cit únosná věta *rozhovor s Angelou Merkel*, velmi neesteticky bude znít spojení se slovanským příjmením: **rozhovor s Naděždou Tolokonnikova*. Z toho důvodu je potřeba se alespoň pokusit najít možný systém pro skloňování nepřechýlených příjmení slovanského původu.

Níže uvádíme tři možná řešení, která by se pro nepřechýlená ženská příjmení dala využít. Zůstává samozřejmě v platnosti, že z hlediska platných pravidel českého pravopisu je jediným správným řešením jméno přechýlit a skloňovat s náležitými přechýlenými deklinačními sufixy (*Naděžda Tolokonnikovová*, bez *Naděždy Tolokonnikovové*; *Julija Muštajevová*, bez *Julije Muštajevové*; *Irina Zilberová*, bez *Iriny Zilberové* a tak podobně)⁶⁶, níže uvedené návrhy skloňování nepřechýlených příjmení však uvádíme jako vodítko pro ty, kdo se rozhodnou příjmení i přes všechny problémy s tím spojené nepřechylovat. Jako nevhodnější z níže uvedených metod považujeme metodu č. 3, neboť ta nejlépe kombinuje požadavky na co nejtěsnější zachování formální podoby přejatého VJ (nominativ přejatý transkripčně) se současným intuitivním systémem skloňování (vyhýbá se nepřirozenému zdvojení přechylovacího komponentu *-ov-* a vzniklé kakofonii spojené se zdvojeným *-ovov-*). Zároveň

63 *Přechylování*. In: Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český AV ČR [online]. [cit. 10. 1. 2016]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?ref=705&id=700>.

64 Přechylování podobu VJ nemění, jen mu přiřazuje deklinační sufixy stejně jako při skloňování mužských VJ; přechylování není výrazem přivlastňování, ale odkazování, podobně jako slovo *fialová* také nepřivlastňuje tento příznak fialové barvě, jen k ní odkazuje; problém s identifikací rodinných vztahů musí vyžadovat opravdu velmi urputného a mentálně zaostalého úředníka, neboť různá zakončení ženských a mužských příjmení jsou typická pro velké množství světových jazyků atd.

65 Nepřechylování ženských příjmení není už jen doménou sportovních komentátorů, ale proniká i do společenských médií (týdeník *Respekt* se rozhodl cizí ženská jména nepřechylovat) a showbizny (jména českých popových ikon jako *Emma Smetana*).

66 Více o tradičním přechylování a skloňování cizích jmen a příjmení viz Miloslava Knappová: *Naše a cizí příjmení v současné češtině*.

se tento systém podobá přepisu mužských příjmení (nominativ přejatý transkripčně, ostatní pády skloňované dle českého tvaroslovného systému).

1) Nominativ nepřechýlený (přejatý transkripčně), ostatní pády s přechýlenými sufixy.

Výhoda tohoto řešení spočívá v tom, že v podstatě zachovává současný systém a pro zastánce přechylování by jeho větší rozšíření nemuselo být problematické. Výrazná nevýhoda je však v tom, že deklinační sufixy jsou neintuitivní (Jak se sufix *-ova* může změnit na *-ovová?*). Další nevýhodou je, že toto řešení zachovává zdvojené přechylování v ruštině již přechýlených příjmení, což je jedna z výhrad odpůrců přechylování. V tuto chvíli je však možné odpůrcům přechylování tento systém doporučit pro užívání v textech oficiálního a především odborného charakteru, protože nominativní podoba propria má referenční funkci, což je v odborném textu důležité při odkazování na zdroje.⁶⁷

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
a)	Надежда Толоконникова	Naděžda Tolokonnikova	bez Naděždy Tolokonnikovové
b)	Марина Цветаева	Marina Cvetajeva	bez Mariny Cvetajevové
c)	Оксана Лихачёва	Oxana Lichačova	bez Oxany Lichačovové
d)	Анна Шукшина	Anna Šukšina	bez Anny Šukšinové
e)	Юлия Короленько	Julija Korolenko	bez Julije Korolenkové
f)	Людмила Улицкая	Ljudmila Ulickaja	bez Ljudmily Ulické
g)	Евгения Подольская	Jevgenija Podolskaja	bez Jevgenije Podolské
h)	Ирина Зильбер	Irina Zilber	bez Iriny Zilberové

Transkripce a skloňování ženských příjmení, řešení č. 1

2) Adaptace nominativu na český tvaroslovný systém (počeštění) a následné skloňování podle náležitého paradigmatu podstatných nebo přídavných jmen.

Zavedení takového systému by navázalo na doporučení Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR počešťovat příjmení končící na *-aja*, tedy *Ulickaja* > *Ulická*. Tento systém zde však uvádíme jen pro úplnost, za vhodný jej nepovažujeme z toho důvodu, že současné trendy v české a západoevropské (nikoli však ruské) translatoologii vedou spíše ke zprostředkování co nejbližší formální podoby propria s jeho výchozí formou. Takové zásahy do podoby jména, jako je počeštění zakončení, nejsou považovány za vhodné, neboť narušují identifikační funkci VJ. V textech s vysokou estetickou hodnotou (beletrie) by však užití tohoto systému mohlo být opodstatněné.

⁶⁷ S ohledem na žánr textu jsme se rozhodli toto řešení využít i v této publikaci.

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
a)	Надежда Толоконникова	Naděžda Tolokonniková	bez Naděždy Tolokonnikové
b)	Марина Цветаева	Marina Cvetajeva (počeštit není možné)	bez Mariny Cvetajevy (skloňování podle vzoru žena) nebo tradiční přechýlená podoba bez Mariny Cvetajevové
c)	Оксана Лихачёва	Oxana Lichačová	bez Oxany Lichačové
d)	Анна Шукшина	Anna Šukšinová	bez Anny Šukšinové
e)	Анна Королёнка	Anna Korolenková	bez Anny Korolenkové
f)	Людмила Улицкая	Ljudmila Ulická	bez Ljudmily Ulické
g)	Евгения Подольская	Jevgenija Podolská	bez Jevgenije Podolské
h)	Ирина Зильбер	Irina Zilberová	bez Iriny Zilberové

Transkripce a skloňování ženských příjmení, řešení č. 2

3) Kombinace prvního a druhého přístupu – tedy transkripce v nominativu, v ostatních pádech adjektivní skloňování tak, jako by nominativ byl počeštěn (pokud počeštění nominativu prakticky není možné /typ Цветаева, Шукшина, Зильбер/, je možné užít substantivní skloňování nebo tradiční přechýlenou koncovku).

Jak jsme zmínili v úvodu k této části, toto řešení se nám zdá jako nejvhodnější systém zpracování nepřechýlených vlastních jmen. V nominativu totiž recipient dostane informaci o tom, jakou podobu má vlastní jméno ve výchozím jazyce, v ostatních pádech je však u většiny jmen zachována možnost jméno intuitivně skloňovat a tak je zapojit do věty. Výhoda tohoto řešení spočívá také v tom, že odpovídá realizaci přejatých mužských příjmení, u nichž se nominativ přejímá transkripčně, zatímco ostatní tvary tak, jako by nominativ byl počeštěn (viz tabulka *Transkripce a skloňování mužských příjmení*).

U tohoto řešení jazykovědci bezesporu namítnou, že u jmen s komponentem *-ov-* nepoznáme, jaká byla výchozí mužská podoba (tedy pokud si vezmeme např. jméno *Naděžda Zubova*, nepoznáme, zda byla výchozí mužská varianta *Zub*, nebo *Zubov*).⁶⁸ Tuto často opakovanou námitku však nepovažujeme za relevantní, neboť

68 Mužská příjmení na *-ov-, -ev-, -ěv-* byla původně přídavnými jmény přivlastňovacími. V ruštině se z nich ženské tvary tvoří pomocí přípony *-a*, zatímco v češtině by se k mužským tvarům měl připojovat sufix *-ová*. V ruštině proto tvoří tato příjmení dvojice typu *Кузнецов – Кузнецова, Кастаев – Кастаева, Лихачёв – Лихачёва*. V češtině by vzhledem k požadavku přechylovat ženské podoby jmen z forem mužských pomocí sufixu *-ová* měly vypadat následovně: *Кузнецов – Кузнецовová, Кастаев – Кастаевová, Лихачёв – Лихачёвová*. Při přejímání těchto jmen do češtiny by se ženská podoba měla tvořit z výchozí mužské podoby, nikoli transkripce z ženského přechýleného tvaru v cizím jazyce (více viz Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, <http://prirucka.ujc.cas.cz>). To znamená, že k mužskému příjmení *Кузнецов* se přidá sufix *-ová*, čímž vznikne tvar *Кузнецовová* s dvojím *-ov-* (stejně tak *Надежда Толоконникова – Надěžда Толконниковová, Валентина Терешкова – Валентина Тěрешковová*). Naopak, nekonečí-li mužské jméno na *-ov*, ale třeba na *-in* (*Левин – Левина*), přidáním ženského sufixu *-ová* vznikne varianta pouze s jedním *-ov-*, tedy *Левиновá*, nikoli **Левиновová; Тимошенко – Тимошенková*, nikoli

mnohem důležitější je z důvodu zpětné reverzibility a identifikační funkce propria znát s určitostí výchozí podobu jména, které v tuto chvíli přejímáme. Vždyť pokud si nepoučený čtenář přečte jméno *Zubovová*, může se domnívat, že má v ruských zdrojích také hledat někoho, kdo se jmenuje **Зубовова* (většina laiků připojování sufixů *-ovová/-evová* nechápe). Stejně tak většina cizinek s takovým přechýlením svého jména nesouhlasí a používání sufixu *-ovová* se vyhýbají. Kromě toho výchozí mužskou podobu s jistotou neurčíme ani u takových jmen, jako je *Ulická*, *Podolská*, jejichž převod je tímto způsobem doporučován (jak se má nepoučený recipient dovítit, že mužský tvar od *Ulická* je *Улицкий* a nikoli třeba **Улицкой*?). Navíc, jak již bylo zmíněno výše, výchozí mužskou podobu nepoznáme ani u určitého typu ženských příjmení: je *paní Fialová* od jména *Fiala*, nebo *Fialový*, *Čapková* od *Čapek*, nebo *Čapka*?

U jmen s komponentem *-ov-* máme za to, že převzetí již přechýleného zakončení je přirozenější než jeho zdvojování, proto by při nepřechylování bylo možné v nominativu užívat krátkou transkribovanou podobu *-ova* a v ostatních pádech počestěnou adjektivní koncovku *-ová* (*Kuzněcova*, bez *Kuzněcové*). Problematická jsou jména končící v ruštině na *-eva*, která snadno počestit nelze, neboť čeština takové zakončení u ženských příjmení nezná. U těchto jmen se proto nabízí buď přiřazení k substantivnímu typu skloňování (*Cvetajeva*, bez *Cvetajevy*), nebo skloňování s tradičně zdvojeným přechylovacím sufixem (*Cvetajeva*, bez *Cvetajevové*). Zde je asi nejlepší nechat výběr na jazykové preferenci tvůrce textu a počkat, který ze systémů se v češtině ujme.

Dlouhou dobu bude jistě docházet k tomu, že někteří uživatelé budou trvat na přechylování, jiní zase budou jména zarputile ponechávat v podobě výchozí. V textech se tak budeme setkávat s dvojím způsobem skloňování a budou vznikat nežádoucí dublety. Pokud však opravdu sílí tendence k nepřechylování bude nakonec jazykovědci přijata, uvedený systém by mohl být způsob, jak s nepřechýlenými VJ nakládat.

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
a)	Надежда Толоконникова	Naděžda Tolokonnikova	bez Naděždy Tolokonnikové
b)	Марина Цветаева	Marina Cvetajeva	bez Mariny Cvetajevy (skloňování podle vzoru žena) nebo bez Mariny Cvetajevové (tradiční přechylování)
c)	Оксана Лихачёва	Oxana Lichačova	bez Oxany Lichačové
d)	Анна Шукшина	Anna Šukšina	bez Anny Šukšiny (skloňování podle vzoru žena) nebo bez Anny Šukšinové (tradiční přechýlení)

**Тymošenковová*. Citovaná příručka AV ČR proto doporučuje v běžných textech (i kdyby měla nositelka jména v dokladech zapsán krátký sufix) používat podoby přechýlené podle české mluvnice. Podoby typu **Mladenová* (od *Mladenov*), **Zubová* (od *Zubov*) jsou podle příručky tedy utvořeny nenáležitě, odpovídaly by mužským jménům *Mladen*, *Zub*.

7.4 Převod příjmení (bez relevantní sémantické hodnoty)

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
e)	Анна Короленко	Anna Korolenko	bez Anny Korolenko (nesklonné a nepřechýlené, nesklouňuje se ani v ruštině) nebo bez Anny Korolenkové (v češtině je možné skloňovat)
f)	Людмила Улицкая	Ljudmila Ulickaja	bez Ljudmily Ulické
g)	Евгения Подольская	Jevgenija Podolskaja	bez Jevgenije Podolské
h)	Ирина Зильбер	Irina Zilber	bez Iriny Zilber (nesklonné tak jako v ruštině) nebo bez Iriny Zilberové (dle jazykové preference mluvčího opět možnost skloňování, jako by v nominativu bylo přechýleno na Zilberová)

Transkripce a skloňování ženských příjmení, řešení č. 3

7.4.2.3 Shrnutí

V následující tabulce shrnujeme, jaké jsou preferované převody některých problematických zakončení mužských i ženských příjmení z ruštiny do češtiny a z češtiny do ruštiny.

		Původní zakončení	Zakončení transkribovaného propria
Převod z češtiny do ruštiny	M	-ský, -cký (Veselský, Palacký)	-ский, -цкий (Веселский, Палацкий)
	Ž	-ská, -cká (Veselská, Palacká)	-ская, -цкая (Веселская, Палацкая)
	M	-ý (Новý)	-ы ⁶⁹ (Новы)
	Ž	-á (Новá)	-а (Нова)
Převod z ruštiny do češtiny	M	-ий (Достоевский)	-ij (Dostojevskij)
	Ž	-ая (Достоевская)	-aja/-á ⁷⁰ (Dostojevskaja/Dostojevská)
	M	-ов (Кузнецов)	-ov (Kuzněcov)
	Ž	-ова (Кузнецова)	-ova/-ovová ⁷¹ (Kuzněcova/Kuzněcovová)
	Ž	-а; -о (Левина, Тимошенко)	-a/-ová; -o/-ová ⁷² (Levina/Levinová, Tymošenko/Tymošenková ⁷²)

Přehled možných řešení pro přepis koncovek příjmení v nominativu

7.4.3 Rodová jména

Označení rodin slovanského původu utvoříme podle ruského vzoru se sufixy *-ы/-и* v nominativu a *-овых, -евых, -ых, -их* v genitivu po slovu *rodina – семья* (*rodina Adámkova – семья Адамковых*).

Při převodu souhrnných rodinných jmen z ruštiny do češtiny zaměňujeme sufix *-ы* sufixem *-ovi*: *Головины были учителя...* – *Golovinovi byli učitelé...* Případně opisem: *Господа Головлевы – Golovlevské panstvo*. Pokud rodinné jméno ve výchozím tvaru obsahuje komponent *-ov-* (*Карамазов – Карамазови*), bylo by korektní připojovat zdvojený sufix *-ovovi* (**Karamazovovi*). Tato praxe se však u přijetí tohoto typu neujala (zvláště z důvodu, že se taková pojmenování objevují nejčastěji v krásné literatuře), dochází tedy ke krácení sufixu a správně je *Karamazovi*.⁷³

7.5 Převod jmen příslušníků třetích zemí v česko-ruských textech

7.5.1 Jména příslušníků třetích zemí v ruských textech a jejich převod do češtiny

Překládáme-li do češtiny ruský text, který obsahuje jméno příslušníka jiné než české národnosti, toto jméno do češtiny netranskribujeme, nýbrž dohledáme původní podobu, ve které se jméno vyskytuje ve svém jazyce. Pokud je ve výchozím jazyce jméno psáno latinkou, přebíráme tuto podobu, je-li ve výchozím jazyce psáno cyrilicí nebo jakýmkoli jiným písmem než latinkou, nebudeme jméno transkribovat z ruštiny do češtiny, ale z výchozího jazyka a za pomoci příslušných pravidel transkripce určených pro daný jazyk. S touto situací se překladatelé často setkávají při překladu ruských textů obsahujících ukrajinské reálie, které je zvykem v ruských textech porušovat. Jméno je tedy potřeba vyhledat v původní ukrajinské podobě a následně transkribovat pomocí pravidel ukrajinsko-české transkripce (k nalezení v libovolném současném akademickém vydání Pravidel českého pravopisu⁷⁴):

69 V tomto případě by dle pravidel fonetického přepisu byl možný i přepis *Нову* (viz 5. kapitola, problém „staré“ či „nové“ transkripce).

70 Volba přechýleného či nepřechýleného tvaru záleží na typu textu a na preferencích tvůrce textu, viz výše kapitola 7.4.2.2 Problematika přechylování.

71 dtto

72 dtto

73 srov. B. Ilek: „U rodových jmen v množném čísle je možno užít také zkrácené koncovky *-ovi* místo *-ovovi*: *Karamazovi*, od nom. sg. *Karamazov*“ [Ilek 1951: s. 11].

74 Například Pravidla českého pravopisu, Praha: Academia, 2013, vyd. 2.

Центральный железнодорожный вокзал Киева, пожалуй, наиболее необычное строение из всех примеров советского конструктивизма. Вокзал авторства Александра Вербицкого соединяет в себе как чисто конструктивистские приемы – сплошное остекление, чистые линии, так и приемы украинского барокко.

*Главní nádraží v Kyjevě je asi nejpozoruhodnější stavba ze všech sovětských konstruktivistických objektů. Nádraží, jehož autorem je **Oleksandr Verbyckyj**, spojuje jak čistě konstruktivistické postupy (výrazné zastoupení skleněných ploch a čisté linie), tak prvky ukrajinského baroka [121].*

Kromě použití správného transkripčního pravidla je potřeba myslet také na to, že samotná podoba názvu může být ve výchozím jazyce odlišná než v ruštině:

*Поражающий воображение современников (о **Госпроме** отзывались все передовые поэты и писатели тех лет – Маяковский, Драйзер, Барбюс, Гончар, Катаев) комплекс был воздвигнут всего лишь за три года, с 1925 по 1928, очень примитивными методами – с помощью лопат, носилок и тачек.*

*Komplex **Deržpromu** (rus. **Gosprom**), který ohromoval své současníky (ke stavbě se vyjadřovali všichni přední básníci a spisovatelé těch dob, například Majakovskij, Dreiser, Barbusse, Gončar, Katajev), byl vystavěn za pouhé tři roky (1925–1928) velice primitivními metodami pomocí lopat, stavebních nosítek a koleček [122].*

7.5.2 Jména příslušníků třetích zemí v českých textech a jejich převod do ruštiny

Analogicky, pokud se v českém textu převáděném do ruštiny vyskytnou jména příslušníků dalších národů, musíme na ně uplatňovat přepisová pravidla pro daný jazyk, nikoli pro česko-ruskou transkripci.

Jak jsme již uvedli, latinkou psané jméno *Hugo* může v ruštině získat množství různých podob podle toho, ze které země pochází jeho nositel. Z Česka: *Hugo Haas* – *Гуго Хаас*, z Francie: *Hugo Lloris* – *Юго Льорис*, z Anglie: *Hugo Gernsback* – *Хьюго Гернсбек*; z Nizozemí: *Hugo van der Goes* – *Хуго ван дер Гус*. Při převodu takových jmen je proto potřeba vždy nejdřív zjistit, jaká je národnost nositele jména, a teprve potom jméno převést dle příslušného pravidla (tabulky pro přepis z hlavních světových jazyků viz Jermolovič 2005: 300–396).

Velmi často se v této oblasti při překladu do ruštiny chybuje při převodu jmen z východních jazyků (japonština, čínština), která se v západoevropském textu vyskytují v latině. Tato jména se často nesprávně převádějí pomocí pravidel pro anglickou transkripci, což však silně narušuje jejich fonetickou podobu. *Chen Jian* tak například nebude **Чен Джиян*, ale *Чжень Цзянь* (Jermolovič 2009: 30).

7.5.3 Převod jmen, u nichž národnost nositele neodpovídá podobě jména

Poněkud problematická může být situace, kdy formální podoba jména neodpovídá národnosti jeho nositele, nebo když národnost nositele jména neznáme a není možné ji zjistit.

Pokud jméno ještě zjevně nese prvky výchozího jazyka, přepíšeme je podle příslušného transkripčního pravidla: původně německé jméno *Müller*, vyskytnuvší se v českém textu, budeme proto do ruštiny přepisovat jako *Мюллер* (podle pravidel rusko-německého přepisu), i když se jedná o Čecha, který třeba německy ani nemluví. Pokud však jméno bude psáno v počeštěné formě bez přehlasovaného *ü*, přepíše se podle pravidel česko-ruské transkripce (*Miller – Миллер*). Stejně tak jméno *Tomáš Hübschman* bude kvůli přehlasovanému *ü* přepsáno dle německé transkripce *Томаш Хюбшман* (nikoli **Губшман*), ačkoli se jedná o Čecha narozeného v Praze. Jméno *Josef Merhaut* (narodil se v rakouském císařství ve městě Švabín, psal česky) však již přepíšeme jako *Йозеф Мерхаум* (nikoli **Мерхаум*), protože jeho podoba neobsahuje žádné znaky, které by byly vlastní výlučně němčině.

Vyskytne-li se v textu jméno člověka, u něhož se neshoduje národnost a/ nebo původ s formální podobou jeho jména, je možné se řídit těmito kroky:

1. Zjistíme, neexistuje-li v cílovém jazyce již nyní vžitá podoba jména tohoto člověka.

2. Pokusíme se zjistit, jak své jméno vyslovuje sám nositel.

3. Pokusíme se zjistit, jaký je rodný jazyk nositele.

4. Pokusíme se zjistit, z jakého jazyka pochází jeho jméno.

5. Zjistíme, jakým jazykem se mluví v zemi, kde se nositel jména trvale nachází/nacházel.

Z pěti bodů volíme primárně ten hierarchicky nejvyšší, o úroveň níž sestupujeme, až když není možné zjistit informace předchozí úrovně. Návod uvedl D. I. Jermolovič v jedné diskusi na svém webu www.yermolovich.ru.

Ne vždy však uvedené schéma pomůže. Například jméno *Вильгельм Карлович Кюхельбекер* velmi zřetelně napovídá, že jeho původ je německý, avšak to, že jeho nositel má jméno *po otci*, implikuje, že se jedná o rodilého Rusa. Vzhledem k tomu, že bod jedna ani dva z výše uvedené pomůcky není možné zjistit, kloníme se k přepisu *Vilgelm Karlovič Kjuhelbeker*, neboť tento ruský básník (1797–1846) sice má zjevné německé kořeny (pochází ze saské šlechtické rodiny žijící v Estonsku), jeho rodným jazykem však byla ruština (v Rusku se navíc narodil i zemřel a jeho díla jsou psána rusky). Německá podoba jména *Wilhelm Küchelbecker*, se kterou se setkáváme především v anglicko- a německojazyčných zdrojích, je sice také možná, nelze ji však považovat za zavedenou, protože například ve Slovníku ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů (Pospíšil et al. 2001: 320) nalzáme podobu *Kjuhelbeker, Vilgelm Karlovič*.

Naopak jméno skladatele *Alfreda Schnittkeho* (rusky *Альфред Гартуевич Шнитке*, narodil se v SSSR, jeho otec byl v Německu narozený ruský Žid a matka volžská Němka narozená v Rusku) se dnes do češtiny mnohem častěji přepisuje v podobě *Alfred Schnittke*, ačkoli až do devadesátých let byla častější podoba počestěná, tedy *Alfred Šnitke*. Současná preference používání výchozí (pravděpodobně německé) podoby jména je nejspíše zapříčiněna tím, že *Schnittke* strávil určitou část života na Západě, kromě toho začalo do České republiky po roce 1991 pronikat velké množství nahrávek a publikací napsaných a vydaných na Západě, kde má jméno vždy podobu *Schnittke*.

Jak je vidět, preference transkribované či původní podoby je mnohdy závislá na zvážení pisatele a jednoznačné stanovení „správnosti“ toho kterého přístupu není vždy možné.

7.6 Převod antroponymických komponentů v jiných onymických kategoriích

Antroponyma jsou často součástí dalších názvů, především názvů ulic, institucí, výrobků, hudebních a uměleckých skupin, cen, premií, frazeologických jednotek apod. Antroponymickou část těchto názvů obvykle převádíme pomocí transkripce s ohledem na výchozí jazyk, často však musíme pozměnit gramatickou stavbu celého názvu (adaptace nebo větňčlenská záměna), protože ergonyma i logonyma se převádějí pomocí sémanticky zaměřených metod překladu.

7.6.1 Antroponyma v názvech výrobků a cen

Má-li v češtině antroponymum formu shodného přívlastku, do ruštiny ho nejčastěji převádíme přívlastkem neshodným, užijeme tedy **větňčlenskou záměnu**. Je-li i v češtině neshodný přívlastek, v ruštině jej ponecháváme v této formě.

Při překladu z ruštiny do češtiny nahrazujeme přívlastky neshodné přívlastky shodnými, přirozenějšími pro češtinu, jen tehdy, když přenášíme samotné příjmení (bez křestního jména a patronyma). Při převodu všech částí zachováváme i v češtině přívlastky neshodné.

Převod do ruštiny:

...chorobu, jež vypukla ve světoznámých **Holbenových** sbírkách [123]

...заболевание, возникшее во всемирно известных **оранжерях Голбена** [124];

...a doporučil postříkovati zachvácené exempláře tinkturou **Harvard-Lotsenovou** [125]

...и рекомендовал обрызгивать пораженные экземпляры **настойкой Гарварда-Лотсена** [126];

cena Josefa Škvoreckého – премия Йозефа Шкворецкого.

Пřevod do češtiny:

Премия имени А. С. Пушкина – Puškinova cena/Cena A. S. Puškina;

Кунсткамера Петра I – Kunstkamera/Obludárium Petra Velikého.

7.6.2 Antroponyma v názvech institucí

V názvech institucí český shodný přívlastek obvykle zůstává i v ruštině (pokud není použito slovo *имени*, viz níže). Pokud je v češtině neshodný přívlastek, v ruštině jej zachováváme:

Masarykova univerzita – Масариков университет; Univerzita Karlova – Карлов университет; Univerzita Palackého – Университет Палацкого; Nadace Olgy Havlové – Благотворительный фонд Ольги Гавловой; Divadlo Járy Cimrmana – Театр Яры Цимфмана.

Проведя серию экспериментов, исследователи из Карлова университета установили, что кареглазые люди чаще вызывают доверие с первого взгляда, чем голубоглазые [127].

Театр Гоголя – Gogolovo divadlo; Московский драматический театр имени Н. В. Гоголя – Gogolovo činoherní divadlo v Moskvě / Moskevské činoherní divadlo N. V. Gogola.

7.6.3 Překlad ruského slova «имени» v ergonymech

Při překladu do češtiny slovo *имени* nikdy nepřekládáme:

Библиотека имени Ленина – Knižovna V. I. Lenina / Leninova knihovna.

Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова – Lomonosovova moskevská státní univerzita.

V případě víceslovného antroponyma v češtině je možné při převodu do ruštiny použít i ruského modelu s použitím slova *имени*: *Univerzita Jana Evangelisty Purkyně – Университет имени Яна Эвангелисты Пуркyně, Knižovna Jiřího Mahena – Библиотека им. Иржи Магена.* Při překladu krátkých názvů je slovo *имени* nadbytečné: *Karlova univerzita – Карлов университет.*

Při současném výskytu antroponyma a toponyma má antroponymum přednost: *Российский государственный педагогический университет имени Герцена – Gercenova ruská státní pedagogická univerzita.*

7.6.4 Antroponyma ve frazeologii a idiomatice

Antroponyma v ustálených slovních spojeních (především v přirovnáních) je vhodnější vynechávat (**deonymizovat**), protože jejich transkripce by nebyl splněn komunikační cíl (čtenář cílového textu obvykle nemá dostatečné znalosti kulturního pozadí výchozí kultury), substitute by zase narušila klasifikační funkci (čtenář by mohl získat dojem, že tato konkrétní osobnost je známá i ve výchozí kultuře). Frazém *Хватит Ваньку валять* tak budeme překládat jako *Nedělej ze sebe šaška*.

7.7 Převod jmen biblických a mytologických postav, jmen svatých a monarchů

V kapitole o etymologické záměně (5.2.3) a o převodu křestních jmen (7.1) jsme uvedli, že užívání domácích paralel křestních jmen není v dnešní překladatelské praxi žádané (jméno *Kateřina* nemůžeme v ruštině bezdůvodně nahradit jménem *Екатерина*). U určité skupiny antroponym však tato premisa neplatí. Jde o antroponyma, která jsou natolik výjimečná (jedinečná), že díky kontextu nebo doplňku jména (příjmení, přízvisko, číselné označení, slovo *svatý* apod.) svého nositele identifikují natolik jednoznačně, že se v různých jazycích vžilo jejich jméno v lokální podobě. Používání **etymologické záměny** je v tomto případě závazné a musíme ji při překladu použít místo transkripce.

7.7.1 Jména biblických a mytologických postav, světců a významných církevních činitelů

Obsahuje-li text hagionyma (jména světců) či jména jiných biblických a mytologických postav, převádíme je pomocí **etymologické záměny**, což znamená, že volíme výchozí podobu jména z mytologického fondu vlastního jazyka (Bible, legendy, životy svatých), které je s daným jménem příbuzné:

svatá Barbora – *святая Варвара, nikoli Барбора*; *svatý Jiří* – *святой Георгий, nikoli Йирий*;
svatý Ambrož – *святой Амвросий*; *sv. Anežka Česká* – *Агнецка Чешская*; *svatá Anežka Česká*
 – *святая Агнецка Чешская*.

Левий Матфей – *Svatý Matouš*; *Житие Андрея Юродивого* – *Život Ondřeje Cařihradského*;
Житие Святого Иоанна Милостивого – *Život Jana Milostivého*.

Z pravidla etymologické záměny existují i výjimky. Například jméno *Аввакум* se přepisuje transkripčně jako *Avvakum*, ačkoli v českém prostředí známe starozákonního proroka jménem *Abakuk*, což je etymologicky příbuzná podoba tohoto jména. Celé jméno ruského starověrce se však přepisuje jako *Протопоп Аввакум Петров*, nikoli jako **Протопоп Abakuk Петров*. Tradiční a zavedený převod má vždy přednost před převodem na základě jakýchkoli jiných pravidel, i kdyby tato pravidla porušoval.

Správnou výchozí podobu jména pro etymologickou záměnu je potřeba hledat v encyklopediích či překladových slovnících, popřípadě přímo v Bibli. V dnešní době je velmi snadno dostupným zdrojem také internetová encyklopedie Wikipedie, při jejím používání však musí být překladatel obezřetný, aby se nedopustil chyby. Měl by si proto podobu jména ověřit i v jiných zdrojích, například odborných knihách na dané téma (velmi cenným zdrojem jsou například překlady knih s duchovní tematikou od Michala Řoutila).

Při převodu osobních jmen hierarchů, církevních činitelů apod., kteří se nestali světci a nejsou známi pod nějakým jménem zavedeným v kulturním prostředí přijímajícího jazyka, je potřeba jejich jména důsledně **transkribovat** (tedy například *иеромонах Матфей* – jeromonach Matfej, nikoli Matouš).

7.7.2 Jména monarchů

Jména současných i zemřelých monarchů převádíme stejně jako jména světců pomocí **etymologické záměny**, ne však tak důsledně:

Екатерина Большая – Kateřina Veliká; *Елизавета Петровна* – Alžběta I. Petrovna; *Петр I Алексеевич* – Petr I. Veliký.

Jan Lucemburský – *Иоганн Люксембургский*; *Jindřich VII. Lucemburský* – *Генрих VII.*

Pokud VJ ve fondu přijímajícího jazyka neexistuje, při přepisu do ruštiny se jména evropských monarchů často převádějí pomocí německé varianty: *Karel IV.* – *Карл IV.* V ostatních případech přepisujeme foneticky z výchozího jazyka: *Sigismund von Luxemburg* – *Сигизмунд I Люксембург.*

Předložky ve jménech tohoto typu se překládají (nikoli transkribují), i když jméno jako takové bylo z důvodu neexistence vhodného ekvivalentu v přijímajícím jazyce transkribováno: *Tomáš ze Štítného* – *Томаши из Штитного.*

Jak jsme zmínili, u jmen monarchů výše uvedené pravidlo neplatí úplně a musíme se vždy držet zavedené podoby VJ. Například jméno prince *Charlese* se transkribuje následovně: *Charles, Prince of Wales* – *Чарльз, принц Уэльский*, tedy

transkripcí, nikoli onymickou záměnou pomocí *Карл*. Stejně tak *Václav IV.* je v ruském jazyce *Васлав IV*, nikoli **Вячеслав IV*.

7.8 Převod jmen známých osobností, pohádkových, filmových, knižních hrdinů

Převod proprií s tzv. kulturněhistorickým obsahem je mnohdy překladatelský oříšek z toho důvodu, že čtenář cílového textu nežije a nedospívá ve stejné kultuře jako autor originálu a množina jeho znalostí se nemusí protínat s množinou znalostí autora.

Překladatelé mají několik možností, jak si s problémem poradit:

a) Uvedení potřebné informace v **poznámce pod čarou**, což však může vyvolávat (především v umělecké literatuře) nepříliš estetický dojem a text zbytečně zatížit, pokud by takových poznámek bylo příliš mnoho:

«Ты воспринимаешь жизнь, как Гурвинек – войну» – кричал на нее однажды перед разводом Джеф, кляня гневом. (Розпátka pod čarou: *Знаменитая в чешском кукольном театре марионетка, играющая роль мальчика-несмышленища.) [128].*

b) **Transkripce** jména tam, kde překladatel předpokládá, že neznalost jména nebrání čtenáři správně pochopit celý kontext:

Также kdyby Grebeniček vypadal jako Richard Gere, budeš volit komunisty? – Выходит, если бы Гребеничек был похож на Ричарда Гира, ты бы голосовала за коммунистов? [129].

Ruský čtenář sice pravděpodobně neví, kdo je to *Grebeniček*, z povahy srovnání však pochopí, že je to pravděpodobně nějaký český politik, který asi nebude příliš krásný. Přesto se však nabízí otázka, zda by nebylo vhodnější čtenáři pomoci například rozšířením informačního základu.

c) **Deonymizace**, tedy úplné vynechání propria, je možná tehdy, když jméno nemá identifikační funkci, ale například funkci metaforickou, a jeho použití by čtenáři zbytečně komplikovalo pochopení celého textu.

d) **Onymická záměna / etymologická záměna**. Tato metoda se může zdát jako vhodné řešení problému neznalosti kulturního pozadí propria z výchozího textu. K jejímu použití je však potřeba přistupovat opatrně, protože by mohlo dojít k míšení kulturního prostředí, ve kterém se odehrává děj, s prostředím, ze kterého pochází postava použitá k onymické záměně. Pokud tak českého *hloupého Honzu* nahradíme při překladu do ruštiny jménem *Ванька Дурак*, čtenář může získat dojem, že se děj pohádky odehrává v ruském prostředí.

7.9 Převod etnonym a jmen obyvatelských

Etnonyma, tedy jména etnických skupin (*Němci, Češi, Romové, Židé*), nejsou vždy považována za propria, neboť označují velkou skupinu lidí, nikoli jednotlivce. V. D. Bondaletov dokonce za jednu z disciplín onomastiky vymezuje stanovení problému «вхождения – не вхождения в состав ономастической лексики этнонимов (названий народов), номенов (номенклатурных названий какой-либо отрасли, науки, техники, искусства, например, терминов родства, видов растений и под.), названий жителей той или иной местности» [Bondaletov 1983: 9]. Vzhledem k tomu, že v ruštině se etnonyma dokonce píší s malým písmenem a ani Rudolf Šrámek je ve svém přehledu onomastických kategorií neuvádí (Šrámek 1999), zmíníme zde jen okrajově, že etnonyma je potřeba překládat **metodami zaměřenými na obsah** (ekvivalenty vyhledáváme v překladových slovnících tak jako apelativa). Kromě rozdílného pravopisu je potřeba věnovat pozornost také rozdílu mezi označením národnosti a náboženského vyznání. České *Žid* bude v ruštině *еврей*, zatímco *žid* – *уидей*.

Odvozování obyvatelských jmen od jmen místních má v ruštině větší bohatství přípon než v češtině (*москвич, сибиряк, поморец, одесит*). Proti tomu v češtině je jediná přípona *-an* (*Moskvan, Sibiřan, Pomořan, Oděsan*). Obyvatelská jména proto nahrazujeme vždy substitučně, nikoli transkripcí. Česká přípona *-ák* (*Rusák*) má pejorativní charakter, a není proto vhodné ji užívat (srov. Plek 1951: 11).

7.10 Převod theonym (jmen bohů)

Stejně jako etnonyma, ani jména bohů nově nevytváříme, ale jejich podobu dohledáváme v překladových slovnících či encyklopediích: *Zeus* – *Зевс*; *Prométheus* – *Прометей*.

7.11 Převod fytonym (jmen rostlin)

Fytonyma musíme pro účely translatologické onomastiky rozdělit na odborné názvy rostlin a historickogeografická pojmenování, která jsou obohacena o geografický nebo historický prvek (*Žižkův dub, Vilémovický tis*).

7.11.1 Odborné botanické názvosloví, lidové názvy

Tvorba názvů rostlin se řídí Mezinárodním kódem botanické nomenklatury, který stanovuje Mezinárodní botanický kongres. Každá známá rostlina tak má latinské jméno, které je funkční na nadnárodní úrovni. Jednotlivé jazyky si pak pro rostliny vytvářejí svůj národní název, který je někdy vytvořen překladem (kalkem) názvu latinského. Při převodu jmen rostlin proto vždy dohledáváme v atlasech rostlin domácí název: *Облепиха крышиновидная* (*Hippophae rhamnoides*) – *Rakytník řešetlákový* (*Hippophae rhamnoides*).

Pokud se domníváme, že název pro danou rostlinu v cílovém jazyce neexistuje (může se to stát zvlášť v případě endemických druhů), název budeme převádět pomocí kalku nebo transkripce, případně užijeme jen název latinský s poznámkou o neexistenci domácího názvu.

Kromě odborného názvosloví je potřeba rozlišovat také lidové názvy (*kaštan × jírovec maďal*), které opět nahrazujeme domácími variantami.

Jako ukázkou převodu fytonym uvedeme úryvek z Čapkova díla *Ukradený kaktus*:

*Ale já si zas myslím, když nějaký malý kaktusář vidí, řekněme, takového zlatého Grusona za dvanáct stovek, tak ho jen zbytečně bolí srdce, že ho nemá. [...] Ale tuhle vloni jsme začali pozorovat, že se nám ztrácejí kaktusy; a to ne nějaké ty na oko, co kdekdo chce mít, ale zrovna takové ty speciality; jednou to byl **Echinocactus Wislizenii**, podruhé **Graessnerii**, pak jedna **Wittia**, import přímo z Kostariky, pak jedna **species nova**, kterou poslal Frič, potom jeden **Melocactus Leopoldii**, unikát, který nikdo v Evropě neviděl už přes padesát let, a nakonec **Pilocereus fimbriatus** ze San Dominga, první kus, který kdy přišel do Evropy [130].*

*А по-моему, когда такой захудалый кактусовод рассматривает, скажем, нашего золотого **Крусона** за двенадцать сотен, у него только понапрасну щемит сердце – ведь таким ему никогда не завладеть. [...] Однако в прошлом году стали мы замечать, что кактусы у нас исчезают, исчезают вовсе не самые яркие, которые каждый хочет и себя завести, а именно самые редкостные экземпляры; как-то мы недосчитались **Echinocactus Wislizenii**, в другой раз **Graessnerii**, затем пропала **Wittia**, импортируемая прямо из Коста-Рики, за ней **Species nova**, которую послал Фрич, а там **Melocactus Leopoldii**, уникальный экземпляр, какого в Европе никто не видел уже больше полувека, и, наконец, **Pilocereus fimbriatus** из Сан-Доминго, единственный экземпляр, прижившийся в Европе [131].*

V ukázce je vidět, že latinské názvy ponechával překladatel v latině (*zatem пропала Wittia*), pokud však byl použit název český, vyhledal analogický ruský název (*нашего золотого Крусона*). Grafickou transplantaci spojení *species nova* (navíc jeho přepsání do podoby s velkým písmenem) nepovažujeme za vhodnou, neboť toto sousloví znamená *nový druh*. Nejedná se o název.

7.11.2 Historickogeografické názvy

Tyto názvy označují nejčastěji památné stromy, které „pamatují“ významné historické události (*Zižkův dub v Náměšti*), označují svého majitele (*Jeníkova hruška*), byly pojmenovány na počest významné osobnosti (*Goethův dub*), odkazují k místopisu (*Lukasova zpívající lípa*, *Opatovická borovice*), charakterizují svou podobu nebo prvky v krajině (*Dub Troják*, *Hadí královna*). Tyto rostliny jsou významnými krajinnotvornými prvky a častými cíli turistických výletů a exkurzí. Z toho důvodu se s nimi setkáváme v turistických průvodcích, kde je vhodné je převádět podobně jako toponyma, (a) která musejí recipientovi umožnit dané místo snadno nalézt (proto se převádějí na formu zaměřenými metodami – **transkripcí, přímým grafickým přenosem**); (b) recipient by měl mít možnost dozvědět se o historické motivaci názvu, v závorce případně i na prvním místě je proto dobré uvést kallem přeloženou variantu, volíme proto **zdvojený převod**: *Opatovická borovice – Опатовицкая сосна (по-чешски Опатовицка боровице)*.